

**Міністерство освіти і науки України
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського
Навчально-науковий інститут філології та журналістики
кафедра слов'янської та романо-германської філології**

На правах рукопису

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти
«Магістр»

ОНОМАСТИКОН У ТВОРЧОСТІ ЗАКАРПАТСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Здобувачка вищої освіти:

Денчиля Ганна Михайлівна

ОПП «Філологія. Українська мова
і література, польська мова»

035 Філологія

035.01 Українська мова і література

Науковий керівник:

Коломієць Олена Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Національна шкала: __відмінно__

Кількість балів: _93_ Оцінка: ECTS: _A_

АНОТАЦІЯ

Денчиля Г.М. Ономастикон у творчості закарпатських письменників.

У магістерській роботі представлено дослідження ономастичних особливостей у художньому мовленні закарпатських письменників, зокрема Івана Чендея та Мирослава Дочинця. Проаналізовано антропоніми як важливий елемент літературної мови, що виконує стилістичні, семантичні та культурологічні функції.

У процесі дослідження увагу акцентовано на статусі літературно-художніх антропонімів як об'єкта мовознавчих студій, розкрито ономастичні особливості прози Мирослава Дочинця та структурні й стилістичні типи антропонімів у творах Івана Чендея. Водночас порівняно ономастичні системи обох авторів.

Ключові слова: літературна ономастика, літературно-художні антропоніми, мовотворчість, ономастична лексикографія, семантика, структура, регіональний мовний колорит, художній текст.

SUMMARY

Denchylyya G. M. Onomasticon in the work of Transcarpathian writers.

The master's thesis presents a study of onomastic features in the artistic speech of Transcarpathian writers, in particular Ivan Chendei and Myroslav Dochynets. Anthroponyms are analyzed as an important element of literary language that performs stylistic, semantic and culturological functions.

In the process of the study, attention is focused on the status of literary and artistic anthroponyms as an object of linguistic studies, the onomastic features of the prose of Myroslav Dochynets and the structural and stylistic types of anthroponyms in the works of Ivan Chendei are revealed. At the same time, the onomastic systems of both authors are compared.

Keywords: literary onomastics, literary and artistic anthroponyms, language creation, onomastic lexicography, semantics, structure, regional linguistic flavor, artistic text.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Г. М. Денчиля

ЗМІСТ

Вступ	5
Розділ 1. Теоретичні засади ономастики	10
1.1. Ономастика – наука про власні назви	10
1.2. Ономастична лексикографія XX–XXI ст.	13
1.3. Структурно-семантична характеристика та функції літературно-художніх антропонімів	30
Висновки до розділу 1	45
Розділ 2. Мовотворчість закарпатських письменників як об’єкт лінгвістичних досліджень	46
2.1. Типи літературно-художніх антропонімів у творах Івана Чендея	46
2.2. Літературно-художня антропонімія у творах Мирослава Дочинця	62
2.3. Порівняльний аналіз ономастичних систем Івана Чендея та Мирослава Дочинця	81
Висновки до розділу 2	85
Висновки	86
Список використаних джерел	90
Додатки	98

ВСТУП

Ономастична лексика в художньому тексті виконує не лише номінативну функцію, а й формує історико-культурне тло подій, надаючи їм образної глибини та семантичного багатства. Власні назви, зокрема антропоніми, стають важливим елементом текстотворення, що сприяє розкриттю авторського задуму та стилістичної специфіки твору. У межах сучасної ономастики виокремлюється новий дослідницький напрям – літературно-художня антропонімія, яка зосереджується на аналізі імен персонажів художніх творів. Цей напрям активно розвивається, охоплюючи жанрово-стильові особливості, джерельну базу та теоретичні аспекти, пов'язані зі статусом антропонімів у національній онімній системі. Особливу увагу приділяють творчості видатних українських письменників, у творах яких власні назви відіграють ключову роль у побудові художнього світу. Зростання інтересу до функціонування власних назв у літературі спричинило появу численних наукових розвідок, присвячених теоретичним засадам літературно-художньої ономастики. У межах цих досліджень розглядаються тенденції розвитку антропонімії, її семантико-структурні характеристики, а також функційно-стилістичні аспекти використання імен у поетичних і прозових текстах.

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку української літературно-художньої ономастики спостерігається недостатня кількість ґрунтовних досліджень, присвячених аналізу ономастикону окремих художніх творів. Тим часом така деталізація є надзвичайно важливою, адже більшість письменників формує унікальну систему власних назв, у якій оніми різних розрядів взаємодіють у складний і багатогранний спосіб. Власні назви не лише виконують номінативну функцію, а й активно беруть участь у побудові художнього світу твору, відображаючи авторське бачення дійсності.

Особливої уваги заслуговує творчість видатних закарпатських письменників – Івана Чендея та Мирослава Дочинця, які демонструють

високий рівень ономастичної майстерності. Їхні твори є яскравим прикладом регіонального мовного колориту, де антропоніми відіграють ключову роль у реалізації художнього задуму, формуванні образної системи та стилістичному забарвленні тексту. Оніми в їхній прозі насичені експресивними, асоціативними та символічними значеннями, що дозволяє розглядати їх як важливий інструмент актуалізації художнього часу і простору.

Система власних назв у художньому тексті – це не лише засіб ідентифікації персонажів, а й потужний механізм реалізації авторської концепції світобачення. Через антропоніми письменники передають соціальні, культурні, етнічні та психологічні характеристики героїв, формують наративну динаміку та стилістичну інтонацію твору.

Аналіз структурних і функціонально-стилістичних типів літературно-художніх антропонімів у прозі Івана Чендея та Мирослава Дочинця сприяє глибшому розумінню мовної індивідуальності авторів, специфіки закарпатського художнього мовлення та загалом розширює горизонти ономастичних студій у філологічній науці.

Мета роботи полягає у дослідженні літературно-художніх антропонімів у прозі Івана Чендея та Мирослава Дочинця з урахуванням теоретичних засад ономастики, зокрема в аспектів структурно-семантичної характеристики, функціонально-стилістичних особливостей та ролі антропонімів у формуванні художнього простору, авторської концепції та мовної індивідуальності письменників.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- 1) з’ясувати сутність ономастики як мовознавчої дисципліни, її основні поняття, напрями та методи дослідження;
- 2) проаналізувати розвиток ономастичної лексикографії в українському мовознавстві XX–XXI століття, окреслити її здобутки та проблеми;
- 3) визначити статус літературно-художніх антропонімів як об’єкта мовознавчих студій, розглянути їхню роль у художньому тексті;
- 4) дослідити мовотворчість закарпатських письменників як об’єкт

лінгвістичного аналізу, зокрема в контексті ономастичних студій;

- 5) проаналізувати функціонально-стилістичні особливості антропонімів у творах Івана Чендея, з'ясувати їхню експресивну, символічну та ідеологічну функції;
- 6) вивчити специфіку літературно-художньої антропонімії у прозі Мирослава Дочинця, розкрити її зв'язок із авторською концепцією світобачення;
- 7) порівняти ономастичні системи Івана Чендея та Мирослава Дочинця, виявити спільні та відмінні риси в їхньому використанні антропонімів як засобу мовної індивідуалізації.

Об'єктом дослідження слугує ономастикон художніх творів закарпатських письменників, зокрема Івана Чендея та Мирослава Дочинця.

Предметом дослідження є структурні, семантичні та функціонально-стилістичні особливості літературно-художніх антропонімів у прозі Івана Чендея та Мирослава Дочинця, їх роль у формуванні художнього простору, образної системи та авторської концепції світобачення.

Дослідження вимагало комплексного застосування таких **методів**: *метод теоретичного узагальнення* (використовувався для з'ясування сутності ономастики як мовознавчої дисципліни, її основних понять, напрямів та методів; дозволив сформувати теоретичне підґрунтя дослідження), *історико-лінгвістичний метод* (застосовувався для аналізу розвитку ономастичної лексикографії в українському мовознавстві ХХ–ХХІ століття, виявлення її здобутків, проблем і тенденцій); *описовий метод* (сприяв фіксації, класифікації та систематизації антропонімів у прозі Івана Чендея та Мирослава Дочинця; дозволив виявити структурні особливості власних назв), *лінгвостилістичний аналіз* (використовувався для дослідження функціонально-стилістичних характеристик антропонімів, їхньої експресивної, символічної та ідеологічної ролі в художньому тексті), *контекстуально-інтерпретаційний метод* (застосовувався для розкриття значення антропонімів у межах конкретного художнього контексту, аналізу їхнього зв'язку з авторською концепцією світобачення), *порівняльно-зіставний*

метод (сприяв виявленню спільних і відмінних рис ономастичних систем Івана Чендея та Мирослава Дочинця, зіставленню типології, семантики та функцій антропонімів у творчості обох письменників), *елементи кількісного аналізу* (використовувалися для підрахунку частотності вживання антропонімів певних типів, що дозволило зробити висновки про домінантні ономастичні стратегії кожного автора).

Теоретичне підґрунтя дослідження базується на наукових напрацюваннях Г.Л. Аркушина, Л.О. Белея, Е.В. Боєвої, А.І. Вегеш, С.О. Вербича, З.І. Волосевич, М.М. Габорака, О.С. Горбача, О.П. Горенко, В.О. Горпинича, Е.Д. Гоци, В.О. Греков В.О., Т.Б. Гриценко, О.І. Дея, І.М. Желєзняк, М.Г. Жулинського, А.М. Зубка, О.П. Карпенка, О.Ю. Карпенка, І.А. Корнієнка, В.В. Котович, Л.П. Кричун, Т.І. Крупельової, Г.П. Лукаш, В.В. Лучика, Л.Т. Масенко, В.А. Папіш, А.І. Процика, Ю.К. Редька, Л.Г. Скрипник, В.І. Статєєвої В., М.М. Торчинського, І.Я. Франка, І.В. Хистун, В.А. Чабаненка, О.М. Чижмар, П.П. Чучки та ін.

Наукова новизна отриманих результатів виникає в розширенні та поглибленні знань про ономастикон художніх творів закарпатських письменників з урахуванням структурно-семантичних і функціонально-стилістичних особливостей антропонімів у творчості Івана Чендея та Мирослава Дочинця. Студія суттєво поглиблює вивчення ономастичних систем двох авторів, а також встановлює взаємозв'язки між ономастичними моделями письменників і регіональним мовним колоритом, що поглиблює розуміння специфіки закарпатського художнього мовлення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості їх використання у подальших лінгвістичних дослідженнях, присвячених ономастиці, зокрема літературно-художній антропонімії; у викладанні курсів з українського мовознавства, стилістики, лексикології, ономастики та історії мови; у підготовці навчально-методичних матеріалів для студентів філологічних спеціальностей; у літературознавчому аналізі художніх творів, зокрема в аспекті інтерпретації авторської мовної індивідуальності; у

формуванні регіональних мовних корпусів, що враховують специфіку закарпатського ономастикону; у популяризації мовної спадщини Закарпаття та збереженні її культурної ідентичності.

Апробація результатів дослідження: окремі положення та результати роботи було виголошено на XXV Всеукраїнській науково-практичній студентській конференції «Освіта і наука України в умовах війни та миру: суспільні виклики та перспективи розвитку» (4 – 5 березня 2025 року, м. Хуст) та викладено в статті «Основні методи ономастичних досліджень» (Збірник наукових праць XXV Всеукраїнської науково-практичної студентської конференції «Освіта і наука України в умовах війни та миру: суспільні виклики та перспективи розвитку», м. Хуст: Карпатський інститут підприємництва ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”», 2025, с. 122 – 128). Також окремі положення дослідження було опубліковано в колективній монографії «Трансформація економіки, освіти та права в умовах викликів та обмежень» (м. Ополе, 2025) на тему «Психологічна безпека студентської молоді в умовах глобального інформаційного середовища», м. Ополе: Academy of Applied Sciences – Higher School of Management and Administration in Opole, 2025, с. 394 – 428.

Структура та обсяг роботи: магістерська робота має вступ, два розділи, що містять підрозділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (105 позицій) і додатки. Загальний обсяг роботи – 103 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОНОМАСТИКИ

1.1. Ономастика – наука про власні назви

Ономастика (від грец. «мистецтво називання») є галуззю мовознавства, що досліджує власні назви в їхній повноті та різноманітності, простежує їхнє походження, еволюцію та зміни, зумовлені мовною практикою. У деяких випадках термін «ономастика» вживається не лише як назва лінгвістичної дисципліни, а й для позначення сукупності власних імен, що функціонують у певній мові. Водночас для окреслення відповідного розділу лексикології іноді використовується термін ономасіологія, який є синонімічним у цьому контексті. Систему власних імен у мові також називають іменословом або ономастикомом – терміном, що первісно означав перелік імен християнських святих, а згодом набув ширшого значення як реєстр власних назв [34, с. 95].

Згідно з визначенням Ю.О. Карпенка, ономастика є галуззю мовознавства, що займається вивченням власних назв, їхньої природи, структурних особливостей, класифікації, закономірностей функціонування, а також дослідженням їхнього походження та історичного розвитку [52, с. 11]. На думку А. Зубка, ономастика є окремою історичною дисципліною, яка досліджує власні імена, особливості їх функціонування в мовному середовищі та суспільстві, а також вивчає закономірності їхнього формування, еволюції та постійних змін [47 с. 262].

Розгорнуте визначення поняття «ономастика» подано в лінгвістичному довіднику «Українська мова. Енциклопедія»: «Ономастика – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження» [68, с. 413].

Основною одиницею аналізу в ономастиці виступає онім – власна назва, що виконує функцію індивідуалізації об'єкта реальної дійсності, виокремлюючи його з-поміж інших однорідних явищ або предметів. Оніми

служать засобом ідентифікації, фіксуючи у свідомості мовців унікальні ознаки об'єкта, з яким вони асоціюються. Вони мають не лише номінативну, а й комунікативну, культурну, соціальну та емоційно-оцінну функції, що зумовлює їхню важливу роль у мовній системі та позамовному контексті. У межах ономастичних досліджень оніми класифікуються за типами (антропоніми, топоніми, гідроніми, етніоніми тощо) та аналізуються з урахуванням їх походження, структури, семантики й функціонування в різних сферах суспільного життя.

Українська ономастика як самостійна наукова галузь сформувалася на початку 1960-х років XX століття. Найінтенсивніший період її становлення припадає на 1960–1970-ті роки, коли основна увага дослідників була зосереджена на топоніміці та антропоніміці. Початок системного вивчення власних назв в Україні пов'язаний насамперед із топонімічними дослідженнями, що мали важливе значення для вирішення завдань порівняльно-історичного, описового та загальнономовознавчого характеру. Топоніми дозволяли виявляти архаїчні мовні елементи, які збереглися лише у власних назвах.

У цей період було опубліковано низку фундаментальних праць і збірників, серед яких: «Питання ономастики» (Київ, 1964 р.), «Українська діалектологія та ономастика» (Київ, 1964 р.), «Територіальні діалекти і власні назви» (Київ, 1965 р.). Значний внесок у розвиток топонімічної науки зробив Ю.О. Карпенко, автор низки монографій, присвячених топонімії Чернівецької області. Важливими джерелами також стали «Тези III Республіканської ономастичної (гідронімічної) конференції» (Київ, 1965 р.) та «Гідронімічний атлас України (проспект)» (Київ, 1967 р.) [25, с. 74].

На сучасному етапі українська ономастика демонструє активний розвиток у нових напрямках, зокрема в галузі літературно-художньої ономастики, яка досліджує функціонування власних назв у художніх текстах. Особливу увагу приділяють антропонімії в літературі, аналізуючи імена персонажів з точки зору їх семантики, стилістичних функцій, жанрової специфіки та культурного

контексту. Зростає інтерес до вивчення онімів у творчості українських класиків, що сприяє формуванню нових теоретичних засад і методологічних підходів.

Сучасні ономастичні студії охоплюють також соціолінгвістичні, когнітивні та прагматичні аспекти функціонування власних назв, що свідчить про інтеграцію ономастики в міждисциплінарний простір гуманітарних наук.

У сучасних наукових дослідженнях простежуються два основні підходи до вивчення онімів. Перший репрезентує групу дослідників, які розглядають ономастику як окрему історичну дисципліну, що трактує власні назви як джерело історичної інформації. Другий підхід представлений філологами, які аналізують оніми в контексті історії мови та вважають ономастику складовою частиною мовознавства. Відповідно, вивчення власних назв здійснюється у кількох вимірах: з одного боку – як змістовий аналіз і пояснення походження, що належить до сфери історичних наук, з іншого – як опис лексичної структури, семантики та прагматичних функцій, що є предметом лінгвістичного дослідження [47, с. 263].

У межах сучасного мовознавства власні назви досліджуються з урахуванням різних аспектів їхнього функціонування. Науковці виокремлюють кілька основних напрямів ономастичних студій:

- описова ономастика становить базу всіх ономастичних досліджень, оскільки охоплює процеси збирання, систематизації та аналізу онімів, зокрема їхньої структури, функцій і семантичного наповнення;
- теоретична ономастика зосереджується на вивченні загальних закономірностей формування, розвитку та функціонування системи власних назв у мові;
- прикладна ономастика орієнтована на дослідження особливостей використання онімів у повсякденному спілкуванні та офіційно-діловому мовленні;
- літературна ономастика аналізує специфіку вживання власних назв у художніх текстах, досліджуючи їхню стилістичну роль та семантичне навантаження;

- історична ономастика вивчає еволюцію власних назв у контексті історичних змін, простежуючи їх зв'язок із соціокультурними реаліями різних епох і регіонів [52, с. 11].

Сучасна українська академічна ономастика продовжує розвивати науково-теоретичні засади, закладені в попередні десятиліття, водночас активно вдосконалюючи методологію аналізу, опису та інтерпретації онімного матеріалу. Вона інтегрує новітні лінгвістичні підходи, зокрема когнітивні, комунікативні та прагматичні аспекти, що дозволяє глибше осмислювати функціонування власних назв у різних мовних і соціокультурних контекстах.

Центральним науковим осередком української ономастики є відділ ономастики Інституту української мови НАН України, який виконує провідну роль у формуванні емпіричної бази та теоретичного апарату назвознавчих досліджень. Саме тут зосереджено системну роботу з укладання ономастичних словників, проведення комплексних досліджень антропонімії, топонімії, гідронімії, а також розробки концептуальних засад літературно-художньої ономастики.

Завдяки діяльності цього наукового центру українська ономастика не лише зберігає спадкоємність із попередніми етапами розвитку, а й активно реагує на виклики сучасної гуманітаристики, розширюючи спектр досліджень і сприяючи міждисциплінарному діалогу з історією, культурологією, соціолінгвістикою, літературознавством та мовознавством [25, с. 77].

1.2. Ономастична лексикографія XX–XXI ст.

Однією з перших вагомих праць у сфері української лексикографії XX століття стала книга Ю.К. Редька «Довідник українських прізвищ» (1968 р.). У ній подано стислу інформацію про походження прізвищ на теренах України, їхню семантику, морфологічну структуру, особливості відмінювання, правопису та наголошування. Центральним елементом довідника є словникова

частина, що містить близько чотирьох тисяч прізвищ, які можуть викликати труднощі у написанні, граматичному узгодженні та визначенні наголосу. Для кожного прізвища наведено його початкову форму, а також форми родового, давального й орудного відмінків однини, називного й родового множини. Окремо подано жіночі варіанти прізвищ, які відрізняються від чоловічих, із чітко зазначеним наголосом у кожній граматичній формі. Структура праці охоплює чотири основні розділи, що систематизують матеріал відповідно до лінгвістичних і практичних потреб користувача:

1 розділ – «Як виникли українські прізвища», у якому розповідається про те, що таке прізвище, коли виникли українські прізвища, від чого творились українські прізвища, як поділяються українські прізвища за способом словотвору;

2 розділ – «Відмінювання і правопис українських прізвищ»;

3 розділ – «Наголос українських прізвищ»;

4 розділ – «Словничок – покажчик написання, відмінювання й наголошення українських прізвищ, у вживанні яких найчастіше трапляються помилки».

Словникова стаття складається з реєстрового слова (назва прізвища), закінченнями у називному, родовому, орудному та давальному відмінках, далі вказується чи це жіноче чи чоловіче прізвище, а також чи є воно незмінним та як вживається у множині [66].

Вагомим внеском у розвиток української ономастики стала праця О.І. Дея «Словник українських псевдонімів і криптонімів» (1969 р.), яка є ґрунтовним джерелом для дослідження літературної та культурної ідентифікації. У словнику представлено понад десять тисяч псевдонімів, криптонімів і різноманітних умовних позначень, що використовувалися письменниками, критиками, публіцистами, акторами, художниками та громадськими діячами України в першій половині ХХ століття. Матеріали охоплюють усі регіони українських земель – Східну Україну, Галичину, Буковину, Закарпаття – а також публікації, що з'являлися за кордоном, зокрема в Польщі, Канаді та Швейцарії.

Для кожного псевдоніма вказано джерело його фіксації у виданнях, а також інформацію, на основі якої встановлено справжнє ім'я автора. Значна частина ідентифікацій здійснена на основі архівних документів і свідчень сучасників – діячів культури, літератури та журналістики. У словнику псевдоніми розміщені за алфавітом. Словника стаття складається з псевдоніму або криптоніму, яким автор підписував свій твір, справжнього прізвища автора, назву твору, в якому автор використовував псевдонім або криптонім, рік написання твору, назву видання, в якому подано твір, рік випуску видання, сторінку у виданні, на якій розміщено твір. Словник складається з двох частин:

1 частина – «Псевдоніми та криптоніми» – вміщує у собі псевдоніми українським алфавітом, псевдоніми латинським алфавітом, псевдоніми грецьким алфавітом, астроніми та різні знаки і цифри;

2 частина – «Алфавітний покажчик авторів» – розповідає про колективні псевдоніми [36].

Вагомим доробком у галузі гідронімної лексикографії є «Словник гідронімів України» (1979 р.) І.М. Железняк, А.П. Корепанової, Л.Т. Масенко, А.П. Непокупного, В.В. Німчука, Є.С. Отіна, О.С. Стрижака, К.К. Цілуйка. Ця праця стала першою спробою системного й досить повного опису власних назв водних об'єктів на території Української РСР. Словник гідронімів України охоплює понад 20 тисяч назв гідрографічних об'єктів – рік, річок, струмків, потоків, потічків, ручаїв, каналів, водоспадів, джерел, ярів, улоговин та інших форм водних ландшафтів – а також майже 24 тисячі варіантів цих назв.

Метою укладання словника було задоволення нагальної потреби в систематизації, описі та стандартизації великого й специфічного масиву гідронімічної лексики. Незважаючи на стислість словникових статей, видання має багатовимірний характер: у ньому представлено сучасні та історичні, літературні, діалектні, прозорі й затемнені, українські та іншомовні форми найменувань. Словник орієнтований на актуальний стан гідронімії Української РСР і покликаний сприяти унормуванню правопису власних назв водних об'єктів.

Кожна словникова стаття містить назву гідроніма, граматичні характеристики (рід, множинне закінчення), тип водного об'єкта, географічне розташування, мову походження лексеми, а також рік і джерело першої згадки. Структура праці охоплює чотири тематичні розділи, що забезпечують комплексний підхід до вивчення гідронімії:

1 розділ – «Передмова. Умовні скорочення. Алфавіти».

2 розділ – «Словник гідронімів України».

3 розділ – «Список бібліографічних скорочень».

4 розділ – «Показчик гідронімічних варіантів» [43].

У «Етимологічному словнику літописних географічних назв Південної Русі» (1985 р.), укладеному І.М. Железняком, А.П. Корепановою, Л.Т. Масенко та О.С. Стрижаком, представлено корпус топонімів, зафіксованих до початку XIV століття. Ці назви історично, географічно та номенклатурно ідентифіковані, простежені в їхньому розвитку, взаємозв'язках із суміжними утвореннями, етимологічно проаналізовані та оформлені у вигляді лексикографічних статей. Словникова частина містить понад 700 етимологічних статей, упорядкованих за абеткою. Статті поділяються на прості – з аналізом одного географічного об'єкта, та зведені – коли під одним заголовком згруповано кілька простих статей, що охоплюють різні об'єкти з однаковою назвою. Кожен структурний елемент зведеної статті позначено римською цифрою, а порядок їх розміщення визначається алфавітом перших літер номенклатурних термінів. Заголовні слова подано у повній лексичній формі, без скорочень чи надмірної інформації. Після заголовка вказано номенклатурний термін, який класифікує об'єкт за географічним типом і водночас сигналізує про історичні межі його функціонування.

У словнику терміни подано в скороченому вигляді. Після номенклатурного позначення зазначено географічне розташування відповідної власної назви. Варіанти реєстрових лексем представлено панхронно, тобто з урахуванням їхнього функціонування в різні історичні періоди. Після локалізаційно-ідентифікаційного блоку словникової статті наведено літописні

та інші виявлені варіанти аналізованої назви, які передано за принципом транслітерації та впорядковано відповідно до специфіки конкретного етимологічного аналізу. У пояснювальній частині вказано, чи є досліджувана назва іменником або прикметником присвійного типу. Авторські коментарі оформлено у квадратних дужках із зазначенням ініціалів дослідника. До словника додається покажчик використаних лексем, структурований за трьома графічними системами – кириличною, латинською та грецькою [44].

Одним з ономастів, що досліджували космоніми є О.Ю. Карпенко. Книга присвячена власним іменам космічних об'єктів від Молочного Шляху до назв сузір'їв, астероїдів і супутникових планет. У праці «Назви зоряного неба» (1981 р.). Структура словникової статті включає: а) реєстрову одиницю — слово або словосполуку — разом із її граматичними характеристиками; б) супровідну мовознавчу інформацію; в) семантичне тлумачення реєстрової одиниці. Усі реєстрові назви подано в їхній початковій формі. Група астрономічних об'єктів, представлена в українській мові, є кількісно обмеженою, проте вирізняється своєрідністю порівняно з міжнародною номенклатурою. Це зумовлено тим, що в українській мовній картині світу міфологічні уявлення не відігравали визначальної ролі у процесі найменування астронімів [49].

Праця Л.Г. Скрипник і Н.П. Дзятківської «Власні імена людей» (1996 р.) суттєво вирізняється серед попередніх ономастичних словників за структурою, змістовим наповненням і обсягом. У виданні представлено офіційні особові імена, поширені на території України, а також їхні варіативні форми. Подано інформацію про походження імен, особливості правопису українських та російських прізвищ. Для ілюстрації використано приклади з поетичних творів, народних пісень та інших джерел.

Словник-довідник складається зі вступу, трьох основних розділів і додатків. Перші два розділи мають словникову форму, а третій містить систематизований виклад основних правил правопису.

Перший розділ – «Найпоширеніші імена, їх походження та варіанти» – містить інформацію про нормативні офіційні імена, їх рівноправні варіанти, а

також форми обмеженого вжитку, зокрема розмовні, усічені та здрібніло-пестливі. Розділ поділено на дві частини: чоловічі та жіночі імена, які впорядковано за абетковим принципом.

У кожній словниковій статті на перше місце виноситься повна офіційна форма імені, після якої через кому подаються його нормативні рівноправні варіанти. Наступним елементом є ремарка, що вказує на мову-джерело, з якої запозичено ім'я. У стислому коментарі надається інформація про значення слова або словосполучення, що стали основою для утворення імені. У деяких випадках наводиться церковна форма імені, якщо вона сприяє реконструкції первинної мовної форми.

Далі, світлим прописним шрифтом, подаються розмовно-побутові варіанти імені – скорочені та здрібніло-пестливі форми, які не включено до основного реєстрового списку. Ці варіанти згруповано за словотвірними моделями. Після їх переліку, з нового абзацу, наводяться цитати з народних пісень і художніх творів, що ілюструють вживання імен. Ілюстрації розміщено у відповідності до реєстрового порядку: спочатку приклади для офіційних і нормативних варіантів, а потім – для розмовно-побутових форм.

Другий розділ, «Українсько-російський та російсько-український словник імен», структуровано у дві основні частини: першу – українсько-російську, і другу – російсько-українську. У реєстрі кожної частини імена подано напівжирним шрифтом, а їхні відповідники іншою мовою – світлим. Для зручності користування словником чоловічі та жіночі імена подано окремо, впорядковані за алфавітним принципом.

Третій розділ, «Правописний довідник», містить низку підрозділів, присвячених ключовим орфографічним аспектам: правилам подвоєння та подовження приголосних в українських іменах; написанню йотованих звуків; правопису присвійних прикметників, утворених від особових імен; особливості творення та відмінювання форм по батькові. Крім того, розділ містить інформацію про способи утворення українських прізвищ, їх граматичні особливості, а також правила написання українських прізвищ у російській мові

та російських прізвищ – в українській [70].

У своїй праці «Топонімічний словник України» (1998 р.) М.Т. Янко спирається на напрацювання Української ономастичної комісії, що діє при Інституті української мови НАН України, зокрема на дослідження таких вчених, як К.К. Цілуйко, А.С. Білецький, О.С. Стрижак, А.П. Корепанова, І.М. Желєзняк та ін. Структура словника охоплює три основні частини: передмову, словниковий корпус і розділ джерел, де подано перелік використаної літератури [103].

До реєстру словника включено назви міст, районних центрів, селищ міського типу та сіл, що мають історичне значення або пов'язані з іменами видатних постатей, а також із географічними об'єктами чи природними явищами. Окрему увагу приділено назвам рельєфних форм, річок довжиною понад 10 км, а також деяким потічкам, які становлять інтерес у топонімічному аспекті або мають зв'язок з іншими гідронімами. У словнику також представлено назви озер, лиманів, заток, проток, заповідників, історичних і природних пам'яток України.

Зміст і структура словникових статей значною мірою залежать від рівня дослідженості етимології топонімів, історичних обставин їх виникнення та мовної належності. Заголовки статей подано напівжирним рядковим шрифтом. Поруч із сучасною географічною назвою в дужках зазначено її історичний варіант. Для деяких назв річок, озер, гір додатково подано лексичні або фонетичні варіанти, наприклад: Гудзись (Узиня), Псьол (Псел), Киселівка (Замкова або Фролівська гора).

У межах кожної статті подається коротке визначення типу географічного об'єкта (річка, озеро, гора, місто, село тощо) та його локалізація. Для річок зазначається напрямок впадання: л. пр. – ліва притока, п. пр. – права притока. Для населених пунктів використовуються скорочення: с. – село, м. – місто, рц – районний центр, смт – селище міського типу. До багатьох назв додається стислий історичний коментар, а також лінгвістичне пояснення з етимологічним перекладом з мови-джерела.

У словнику застосовано алфавітно-гніздовий принцип упорядкування: топоніми з однаковим коренем згруповано в межах однієї статті, що дозволяє більш аргументовано простежити їх походження та семантичні зв'язки.

У словнику багатокомпонентні топоніми (тобто ті, що складаються з двох і більше слів) подано у прямому порядку слів – відповідно до їхнього вживання в географічній літературі. Наприклад, назву Західний Буг розміщено під літерою «З», а Казенний Торець – під літерою «К». Виняток становлять випадки, коли в джерелах фіксується як прямий, так і зворотний порядок слів. У таких ситуаціях до реєстру включаються обидва варіанти, при цьому менш поширений супроводжується посиланням на більш усталений.

З метою точної передачі всіх тонкощів вимови індоєвропейських, загальнослов'янських термінів, назв, а також термінів і назв інших мов, відображених в українській топоніміці, подаємо їх фонетичну транскрипцію [103].

Одним з найвагоміших словників ХХІ ст. є «Прізвища Степової України» Горпинича В. О. (2000 р.). Цей словник – не зовсім словник, швидше тезаурус або синонімічний словник. Прізвища подаються блоками, за населеними пунктами. Приміром, маємо блок: «Миколаївка, с. Софіївський р-н ДНП, записано в червні 1997 р.» [32, с. 79–80]. А в межах цього блоку за алфавітом ідуть усі записані в Миколаївці прізвища з цифрою, що вказує кількість носіїв. Чоловічі й жіночі прізвища подаються окремо, якщо вони мають хоч якусь різницю в написанні, пор. там же: Гапонов 1, Гапонова 1; Лукашова 1, Лукашов 1 [32, с. 79]. Таким способом описано прізвища 80 поселень (як правило, сіл) Дніпропетровської області, 194 поселення Кіровоградської області (і ще 3 в додатковому списку «Різні регіони»), а також усе, що вдалося записати з інших територій: 2 поселення Вінницької області, 4 – Житомирської, 2 – Закарпатської, 6 – Тернопільської, 7 – Полтавської, 7 – Черкаської, 1 – Івано-Франківської, 4 – Київської. 1 – Львівської, 1 – Сумської, 2 – Хмельницької. П'ять з цих «нестепових регіонів» мають ще додаткові записи в кінцевому, вже територіально несистематизованому розділі «Різні регіони», де

також представлені окремі записи з Донецької, Миколаївської та Харківської областей.

Така структура продиктована науковим прагненням, щоб матеріал не пропав. Водночас вона в описі всіх областей, крім перших двох, стає надто випадковою, а тому малоінформативною [32].

Ще одним важливим внеском у розвиток ономастичної лексикографії є «Словник українських імен» І.І. Трійняка, опублікований у 2005 році. У цьому виданні зібрано значний масив особових імен у їхніх повних унормованих формах, а також подано їхні скорочені, пестливі, розмовні й навіть зневажливі варіанти. Окрім того, словник містить назви жінок, утворені від чоловічих імен, а також відантропонімні прізвища, зафіксовані на всій території України. У словник увійшло 2734 реєстрових офіційних імен, з них 1794 чоловічих і 940 жіночих. Чоловічі, й жіночі реєстрові імена подані в словнику за абеткою. Кожне чоловіче реєстрове ім'я складає словникову статтю, яка містить офіційне ім'я, його офіційні варіанти (якщо є); рід імені; пояснення етимології (з якої мови походить; написання цією мовою; що означає слово -ім'я); вказується, коли до нас ім'я прийшло, частота його вживання; іноді написання цього ж імені іншими мовами (здебільшого російською, білоруською, польською, румунською, молдавською), якщо варіанти імені та прізвища, утворені від нього, широко вживаються цими мовами українцями в Україні; варіанти ці в більшості випадків мають морфологічні ознаки української мови.

Однозвучні офіційні чоловічі й жіночі реєстрові імена містяться окремо – за чоловічим жіноче і позначаються зверху цифрами.

Ім'я може бути водночас розмовним і пестливим, розмовним і зневажливим і з іншими поєднаннями смислових відтінків в устах однієї людини, певної групи людей чи в різних місцевостях, то відповідно й позначається перед іменем або в дужках. Після кожного імені чи групи імен указані в дужках джерела, звідки вони взяті, якщо джерел кілька, то скорочені позначення їх подаються у такому порядку: спочатку автори творів (без

зазначення області), потім кореспонденти з областей (скорочені їх прізвища та області), в кінці – самі області, без авторів-кореспондентів [77].

У праці П.П. Чучки «Прізвища закарпатських українців» (2005 р.) висвітлено загальні теоретичні засади ономастики прізвищ, історичні етапи формування цього мовного явища, а також особливості функціонування родових назв у межах Українських Карпат. Автор здійснює комплексний аналіз мовного та юридичного статусу прізвищ, окреслює загальнонаціональні й регіональні ознаки прізвищевих одиниць, їхню варіативність, семантичне наповнення, морфемну структуру, функціональне навантаження словотвірних формантів, принципи етимологічного тлумачення та орфографічні норми. У словнику подаються всі прізвища, які функціонували на території Закарпатської області в перші повоєнні роки і тепер функціонують як прізвища корінних українців (понад 11500). У словнику прізвища розташовані у алфавітному порядку, дотримуючись при цьому сучасного розташування літер українського кириличного алфавіту. У випадках, коли між письмовим варіантом прізвища та його традиційною місцевою вимовою наявні суттєві розходження, у квадратних дужках наведено протранскрибований місцевий говірковий варіант. До реєстру словника занесено всі без винятку прізвища закарпатських українців за принципом: одне прізвище – одне рестрове гасло. Кожна словникова стаття має форму окремого абзаца з кількох рядків. Внутрішня структура статті стандартна. Вона складається з коротких або розгорнутих відповідей щонайменше на п'ять питань:

- 1) Яким є аналізоване прізвище нині за написанням, за вимовою та відмінюванням серед закарпатських українців?
- 2) У яких районах Закарпаття (а при непопулярних прізвищах – у яких саме населених пунктах області) воно побутує?
- 3) Якою є давність прізвища в Українських Карпатах, власне, на які саме роки припадають перші письмові його фіксації?
- 4) Де жили і до якої соціальної верстви людності належали перші носії прізвища?

- 5) Звідки походить прізвище (якій мові належить, від якого слова походить і як саме його утворено) та що означало слово, доки не стало прізвищем? [98].

Окрім орфографічних, орфоепічних і граматичних рекомендацій, у словниковій статті поруч із реєстровим прізвищем подається інформація про сучасну географію його поширення – з уточненням до конкретного населеного пункту. Зазначаються перші документальні згадки прізвища в історичних джерелах Карпатського регіону, а також наводяться дані про соціальний статус родоначальника. Завершується стаття етимологічним коментарем, у якому розкривається походження прізвища, його первинна форма та значення до моменту становлення як прізвищевої одиниці. До словника додається інформаційний показник прізвищ [99].

У першому (2006 р.) та другому (2007 р.) томах «Словника мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель» Г.Л. Аркушина здійснено опис мікротопонімічної лексики, характерної для північно-західного регіону України – Волинської, Рівненської, північних частин Львівської, Тернопільської та Хмельницької областей. Окрім того, охоплено суміжні території: Берестейщину (південні, центральні та західні райони Брестської області Республіки Білорусь) і Підляшшя (північно-східну частину Люблінського воєводства та південно-східну частину Підляського воєводства Республіки Польща). Заголовні слова, назви мікрооб'єктів, набрані великими літерами і наближені до літературної. У квадратних дужках подана фонетичною транскрипцією місцева вимова і наголошення цих територіальних назв. Далі вказівка на об'єкт (ліс, поле, болото, урочище, хутір, куток села, вулиця та ін.) і до якого населеного пункту належить мікротопонім і мікрогідронім. Назви подані в називному відмінку за офіційним написанням, однак назви мікрооб'єктів подані із кінцевим -е або -о відповідно до народного творення.

Пояснення походження назви мікрооб'єкта подані курсивом, зберігаючи діалектні особливості, тому іноді таке тлумачення не розкриває значення оніма

(після таких тлумачень у круглих дужках знак питання). Інколи лексеми можуть мати два або більше значень, тому вони виділені окремим знаком.

Автори подають форму оніма, спільну для багатьох українських діалектів (здебільшого так вимовляє інтелігенція села, молоді люди, учні школи), а фонетичною транскрипцією передано народну вимову (найстаршого і старшого покоління) [1; 2].

У праці Л.О. Белея «Ім'я дитини в українській родині» (2010 р.) представлено короткий виклад історичного розвитку українських особових імен. Автор розглядає імена, характерні для дохристиянської Русі-України, особливості використання християнських імен у період з X до XVII століття, а також аналізує тенденції в іменуванні українців від XIX століття до початку XXI століття.

Словник імен, що входить до видання, містить перелік українських імен, який дозволяє не лише обрати конкретне ім'я, а й дізнатися його первісне значення та ознайомитися з поширеними зменшено-пестливими формами, які активно використовуються в родинному спілкуванні.

Довідник структуровано за такими розділами:

- «Імена видатних українців»;
- «Християнський календар імен» (для православної, греко-католицької та католицької традицій);
- «Нормативно-правове регулювання власних імен в Україні».

Упродовж XX століття в українській та ширшій слов'янській ономастичній традиції недостатньо враховувалося значення гармонійного поєднання особистісного та національно-культурного аспектів у виборі власного імені [9].

У праці «Українські імена колись і тепер» (2010 р.) Любомир Белей досліджує еволюцію українських особових імен від найдавніших етапів до сучасності, уникаючи ідеологічних кліше та спростовуючи поширені уявлення. Видання містить стислий перелік автентичних українських іменних форм. Автор аналізує як справжні, так і сфальсифіковані дохристиянські імена,

простежує історичні процеси становлення української іменної системи та вплив державної політики на її розвиток – від язичницької доби до ХХІ століття. Особливу увагу приділено тому, що дохристиянський іменний фонд був майже не впорядкованим і надзвичайно багатим – нараховував кілька тисяч імен, тоді як християнська традиція принесла чітко структуровану систему канонічних імен, яка на початку християнізації Русі-України включала близько 400 назв. У радянський період офіційний український іменник зазнав русифікації не лише через впровадження російських форм, але й шляхом цілеспрямованого скорочення кількості українських імен та знеособлення їхнього національного забарвлення [10].

Після проголошення незалежності України питання відтворення українських імен через російськомовну призму не отримало належної уваги з боку ономастів. Лише окремі представники творчої інтелігенції – письменники та журналісти – намагаються зберегти національну ідентичність українського імені, уникаючи його перекладу на російську мову. Наприкінці своєї книги автор пропонує добірку автентичних українських іменних форм, які вже сьогодні або найближчим часом можуть бути включені до офіційного реєстру українських імен. Ще одне важливе дослідження – «Слов'янські особові імена українців» (2011 р.) Павла Павловича Чучки – є доступним викладом історії особових імен українського народу та його предків. Особлива увага приділяється періодам, коли слов'янські імена переважали за кількістю над запозиченими, зокрема з давньоєврейської, давньогрецької, латинської, західноєвропейських мов, а також серед радянських ідеологічно навантажених іменотворень.

У передмові подано роз'яснення терміна «слов'янські особові імена», зокрема висвітлено часові та географічні межі їхнього вжитку, початкове значення, морфемну будову, стилістичні особливості, а також порушено питання про необхідність повернення до давньоукраїнської іменної традиції. Детальний перелік використаних джерел і наукових праць сприяє глибшому усвідомленню краси й багатства тисячолітньої іменної спадщини українського

народу. Уніфікована графіка та орфографія старовинних форм імен полегшують їхнє точне прочитання в історичних джерелах, зокрема в різних редакціях писемних пам'яток.

Словник поділено на дві частини: спочатку подано чоловічі, а далі – жіночі імена. Усі імена впорядковано за алфавітом відповідно до чинного українського правопису, за принципом: одне ім'я – одна словникова стаття. До реєстру включено лише ті назви, які письмово засвідчені як особові імена в джерелах сучасної української, давньоруської або староукраїнської писемності. До них належать:

- двоосновні слов'янські імена без афіксів;
- усічено-суфіксальні та безсуфіксно-префіксальні іменні утворення, що виникли шляхом деривації;
- імена, утворені від апелятивів;
- імена, реконструйовані на основі давніх патронімів і топонімів слов'янського походження.

Заголовні імена, внесені до реєстру, подані у формі називного відмінка однини відповідно до норм сучасної української літературної мови та виділені жирним шрифтом. У випадках правописної неоднозначності поруч з іменем зазначено рекомендовану форму родового відмінка однини. Історико-географічні дані щодо кожного імені ілюструються автентичними записами – без графічних чи орфографічних змін – у тій формі, в якій ім'я зафіксоване в конкретному джерелі, написаному кирилицею або латиницею. Біля кожного прикладу вказано дату створення документа, місце його написання, а за можливості – й ключові енциклопедичні відомості про особу, якій належить ім'я.

Ілюстрації розміщено в хронологічному порядку – від найдавніших до найновіших. За потреби, для окремих українських імен подано відповідники зі стародавніх слов'янських мов, що дозволяє простежити їхню історичну глибину або популярність серед інших слов'янських народів [99].

У праці М. Габорака «Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій: Етимологічний словник-довідник» (2013 р.) реалізовано чітко структуровану модель словникової статті, яка послідовно втілюється на всіх етапах тексту. У словнику розглянуто 7839 назв, що охоплюють 11714 географічних об'єктів, а також використано значну джерельну базу. Статті побудовані так, щоб можна було простежити історичну динаміку топоніма – від моменту його першої фіксації в документах до сучасного стану. Кожна назва подається з наголосом, після чого зазначається форма родового відмінка однини (для множинних форм – число), граматичний рід, тип об'єкта, його географічне розташування, можливі варіанти назви, джерела письмової фіксації або дані, отримані під час польових досліджень. Також подано пояснення способу утворення назви, її етимологічну основу, значення та словотвірний формант. Важливою особливістю є включення назв суміжних об'єктів, що дозволяє виявити генетичні зв'язки між подібними топонімами. До реєстру внесено також назви, які нині не використовуються, що є виправданим кроком задля збереження цінної ономастичної інформації для майбутніх досліджень [29].

Вагомий внесок у вивчення української топонімії здійснив В.В. Лучик у своїй праці «Етимологічний словник топонімів України» (2014 р.). У цьому словнику, що охоплює понад 2600 етимологічних статей, розкрито походження близько 3700 сучасних і давніх географічних назв, які позначають або раніше позначали найвідоміші об'єкти на території України – міста, селища, річки, озера, болота, гори, печери, заповідники, а також фізико-географічні та історико-етнографічні регіони.

Етимологічний аналіз цих назв відображає процес формування топонімічного ландшафту українських земель – від доби трипільської культури та індоєвропейської мовної спільноти до сучасності. Крім того, словник містить багатозарову інформацію як мовного, так і позамовного характеру – історичну, географічну, етнографічну та культурну – що в сукупності демонструє динамічну картину мовного простору України.

У словнику представлено етимологічне тлумачення власних назв, що стосуються переважно найвідоміших географічних об'єктів – таких як населені пункти, річки, озера, ліси, гори, заповідники, а також фізико-географічні й історико-етнографічні регіони. За своїм характером це історико-етимологічне видання. У ньому зазначено час першої фіксації топонімів (де це можливо на основі доступних джерел) і подано пояснення їхнього походження на основі фонетичних паралелей споріднених коренів, лексичного значення та словотвірної структури морфем, які відображають мотивувальні ознаки, актуальні на момент виникнення назви.

Словник укладено відповідно до усталеної методики, характерної для лексикографічних праць такого типу. Заголовні (реєстрові) слова, які здебільшого є іменниками або прикметниками, що набули субстантивного значення, подано у тій формі, в якій вони зафіксовані в джерелах або наукових працях – із збереженням графічного оформлення, наголосу (за наявності) та інших мовних особливостей. Історичні, іншомовні, діалектні, акцентні та інші структурні характеристики назв також наведено згідно з джерелами, в яких вони були виявлені. Реєстрові топоніми виділено жирним шрифтом і розміщено в алфавітному порядку. У тексті словникових статей усі аналізовані назви, твірні слова, морфеми, звуки та приклади подано курсивом. Після кожного заголовного топоніма наведено «паспортні» дані, що розкривають зміст географічної назви: тип об'єкта (річка, озеро, місто, селище, гора, печера, ліс тощо), його розташування в межах області, району чи населеного пункту, варіанти назви або її сучасні й історичні відповідники, джерела та час фіксації. Далі подано основні версії походження топоніма з авторськими коментарями або тлумаченням. Назви, які вийшли з активного вжитку, у словнику не реєструються, однак якщо вони збереглися як історичні або паралельні форми сучасних географічних назв, їхня етимологія також розглядається. Відомості про походження таких назв подано наприкінці узагальненої словникової статті, основна частина якої присвячена заголовному слову.

Дослідження ойконімікону на діяхронному та синхронному рівнях – важливий етап у вивченні будь-якого онімного простору, оскільки назви населених пунктів містять чимало цінної інформації про історію освоєння й заселення відповідних теренів, а також про різноманітні міграційні процеси [60].

У праці В.О. Яція «Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник» (2015 р.) представлено ґрунтовний історико-етимологічний розгляд назв населених пунктів Івано-Франківщини. Автор досліджує дериваційні та семантичні моделі формування ойконімів, а також обґрунтовує їхній зв'язок із природними умовами регіону, матеріальною та духовною культурою місцевих жителів.

У виданні «Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник» здійснено аналіз 804 назв населених пунктів. Матеріал представлено у форматі словникових статей, упорядкованих за алфавітним принципом. Кожне реєстрове слово (ойконім) подано відповідно до адміністративно-територіального устрою, чинного на 1 січня 2012 року. Після реєстрового слова подано адміністративно-територіальний статус населеного пункту та район, до якого належить досліджуване поселення. Далі в хронологічному порядку наведено роки (іноді тільки століття, якщо точні роки невідомі) заснування, виникнення, функціонування та перших документальних свідчень про ту чи ту аналізовану назву поселення. При кожній фіксації історичних матеріалів указується джерело, з якого ці матеріали взято. Після переліку історичних фіксацій ойконіма подекуди зазначено давність населеного пункту, що підтверджується історичними й археологічними знахідками на його території. У випадку, коли конкретний ойконім уже був об'єктом досліджень інших науковців, у словнику в хронологічному порядку стисло наводяться авторські версії пояснення. У кінці словникової статті подається етимологія як первісних найменувань поселень, так і нових змінених назв чи їх варіантів. Аналіз ойконіма завершується розкриттям його етимології встановленням певного апелятива, антропоніма чи гідроніма, що є твірною основою

аналізованого топоніма. Якщо певний ойконім походить від скороченої чи демінутивної форми якогось імені, то тут же подається і його повна, нейтральна форма. У ряді випадків після етимологічної частини наводяться однойменні назви населених пунктів або мікротопоніми інших регіонів України, Росії, Білорусії, рідше – Хорватії, Словенії, Боснії та Герцеговини і т. д., щоб таким чином показати однорідність топонімних моделей на різних слов'янських територіях. Автор або поділяє існуючу етимологію, або пропонує свою версію чи альтернативні варіанти походження конкретної назви [105].

1.3. Структурно-семантична характеристика та функції літературно-художніх антропонімів

Ономастика є досить молодою наукою. Протягом останніх десятиліть значну увагу лінгвістів привертає саме літературна ономастика. Більш ніж півстолітня історія студій у галузі української літературної ономастики засвідчує, що сформовано міцні теоретичні підвалини, традиції цього напрямку досліджень, видруковано чимало монографій, словників, дисертацій тощо. Дослідники вивчали стилістичні функції власних імен у художньому тексті, їхні структурні та семантичні особливості тощо. Зокрема багато праць присвячено вивченню антропонімів у творах Лесі Українки, Тараса Шевченка, Івана Франка, Леся Мартовича, Ліни Костенко, Олександра Довженка та багатьох інших письменників. У галузі сформувалися окремі наукові школи – одеська, донецька та ужгородська. Було видано низку спеціалізованих словників і монографій, а також виконано значну кількість дисертаційних досліджень. Фундаментальне значення для розвитку напрямку мають праці таких дослідників, як Ю. Карпенко, Л. Белей, В. Калінкін, М. Карпенко, О. Немировська, Т. Немировська та ін. Українська літературна ономастика постійно викликає зростаючий інтерес серед науковців. У дослідницькому полі з'являються нові спеціалізовані напрями: аналіз онімів у сатиричному романі (Л. Кричун), драматичних творах (Т. Крупеньова), поетичних текстах (М. Мельник), а також у народних піснях і казках (Н. Колесник, О. Порпуліт).

Проте літературна ономастика не має ще достатньої бази, потребує накопичення та систематизації антропонімів, дослідження їхніх стилістичних можливостей на основі нових напрацювань. Поза увагою лінгвістів перебуває більшість творів сучасної української літератури, яка є специфічною, різноманітною за жанровою належністю та стилістикою.

Власні назви, їхні будову, особливості функціонування, розвиток, походження та систематизацію вивчає розділ лінгвістики ономастика. Традиційно в її межах розрізняють такі різновиди: прикладна, історична,

описова, поетична, теоретична ономастика. У залежності від об'єкта вивчення функціонують такі розділи: топоніміка, антропоніміка, космоніміка, теоніміка, зооніміка, хрематоніміка, ергоніміка, хрононіміка.

Українська літературно-художня ономастика виокремилася в галузь відносно недавно. Її становлення розпочалося в 60-х рр. XX століття. До цього часу дослідники досить рідко зверталися до цього напрямку.

Ю. Карпенко визначає ономастику як галузь мовознавства, що займається вивченням власних назв – їхньої природи, особливостей, структури, класифікації, закономірностей функціонування, а також походження і еволюції [52]. А. Зубко розглядає ономастику як окрему історичну наукову дисципліну, яка досліджує власні імена, їхнє функціонування в мовному середовищі та суспільстві, а також вивчає закономірності їхнього виникнення, еволюції та постійних змін [47, с. 262].

Повніше та точніше пояснює термін ономастика мовознавча енциклопедія «Українська мова. Енциклопедія»: «Ономастика – розділ мовознавства, що вивчає власні назви, їх будову, системну організацію, функціонування, розвиток і походження. За напрямками дослідження ономастику прийнято розділяти на теоретичну, описову, історичну прикладну й ономастику поетичну, а за об'єктами дослідження – на антропоніміку, топоніміку, зооніміку, ергономіку, хрононіміку та хрематоніміку» [23, с. 6].

Ономастика як наукова дисципліна за А. Зубком має такі етапи розвитку:

- «доакадемічна доба» – на цьому етапі відбулося створення перших словників власних імен, поява наукових розвідок; ці процеси тривали до середини XIX ст.;
- протягом другої половини XIX ст. та першої половини XX ст. з'явилися академічні мовознавчі розвідки з ономастики;
- у другій половині XX ст. – початку XXI ст. до вивчення ономастики долучаються не лише філологи, а й історики [47].

Лише в XIX столітті ономастика остаточно сформувалася як окремий розділ мовознавства. Вперше термін «ономастика» запровадив хорватський учений Т. Маретич у 1886 році, обмеживши його сферу антропонімікою. Згодом

з'явилися історичні дослідження, в яких власні назви стали основним джерелом інформації. Серед найпомітніших варто згадати праці словацького дослідника Ф. Міклошича, польських учених Т. Войцеховського та Ф. Пекосинського, а також чеських науковців Г. Гречека і К. Кадлеца. В Україні початки ономастичних студій пов'язані з роботою Г. Милорадовича «Местечко Любеч», опублікованою в «Чернігівських губернських відомостях» у 1855 році. На початку XX століття вже існувало близько тридцяти наукових праць, присвячених аналізу власних назв [47].

На думку А. Зубка, наукові праці згаданих дослідників заклали основу першого етапу становлення ономастики як окремої галузі знань. До вивчення української ономастики долучився й Іван Франко, який у своїй роботі «Причинки до української ономастики» [75] досліджував походження антропонімів Галичини. Уже тоді він акцентував увагу на питаннях генези українських прізвищ, виокремлюючи серед них ті, що виникли на основі професійної діяльності, родової належності (від імені батька чи сина), а також особистих рис характеру. Останній тип прізвищ набув особливої популярності в період існування Запорозької Січі. Франкові висновки спиралися на напрацювання його попередників. У другій половині XIX – першій половині XX століття з'являються академічні філологічні дослідження, в яких ономастичні питання розглядаються у співпраці мовознавців, істориків і філологів. На початку XX століття були опубліковані важливі праці, присвячені власним назвам, зокрема: «Звідки пішло ім'я Україна?» В. Барвінського, «О назві наших Карпат» В. Гаджеги, «Як змінюються назви наших сіл» Ф. Коковського та інші.

У першій половині XX століття ономастичні дослідження в Україні зазнали занепаду. Проте окремі науковці продовжували збирати та опрацьовувати ономастичний матеріал. При Академії наук УРСР діяла топонімічна комісія, до складу якої входили відомі українські дослідники – П. Клименко, М. Ткаченко, А. Ярошевич та інші. Відновлення інтересу до ономастики в середині XX століття пов'язують із діяльністю К.К. Цілуйка.

Важливою подією стало проведення у 1959 році Першої української наради лінгвістів, на якій ономастика була офіційно визнана окремою науковою дисципліною [52].

У другій половині XX століття інтерес науковців до ономастики значно активізувався. Зокрема, за кордоном були опубліковані праці Я. Рудницького, присвячені дослідженню походження українських власних назв, серед яких варто відзначити «Канадійські місцеві назви українського походження» та «Студії з мовознавства і слов'янський назовничий фольклор у Канаді» [53]. Згодом до ономастичних студій долучилися й історики. Так, Ф. Шевченко, проаналізувавши імена та прізвища, зафіксовані в «Реєстрі всего Войска Запорожского» (1649 р.), у своїй праці «Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.» (К., 1959 р.) розкрив соціальну та етнічну структуру козацького війська середини XVII століття.

Власні назви, або оніми, становлять важливе джерело для історичної науки, джерелознавства та низки спеціалізованих історичних дисциплін. Щоб глибоко осмислити їхню сутність, необхідно дослідити спосіб життя, світогляд, господарську діяльність, перебіг історичних подій, а також соціально-економічні умови тих спільнот, у яких ці назви виникли. Ю.О. Карпенко підтримував ідею тісної співпраці між мовознавцями та істориками, наголошуючи на важливості супроводження ономастичних досліджень історичними коментарями.

Починаючи з середини 1960-х років, в Україні спостерігається не лише стрімке зростання кількості наукових праць, присвячених ономастичній тематиці, а й помітне розширення їхньої спеціалізації. Це сприяло формуванню окремих напрямів, що зосереджуються на вивченні конкретних типів власних назв. До таких належать особові імена, прізвища, прізвиська, лицарські псевдоніми, гербові назви, а також етніоніми – назви племен і народів.

Ономасти також досліджують імена, що надаються тваринам (собакам, коням, коровам, вівцям), а також назви окремих споруд – палаців, фортець, будинків, готелів, млинів, човнів, кораблів тощо. Загалом ономастичний простір

охоплює такі категорії власних назв: антропоніми – особові імена людей і божеств; фіктоніми – вигадані імена з художніх творів; етніми – назви народів, племен, родів; ергоніми – назви політичних, громадських і професійних об'єднань; зооніми – імена тварин; топоніми – географічні назви; космоніми – назви небесних тіл (галактик, зірок, планет, супутників, астероїдів, комет тощо); фітоніми – назви рослин; хрононіми – позначення часових періодів; хремотоніми – назви предметів (знарядь праці, зброї, інструментів, побутових речей, прикрас тощо); порейоніми – назви транспортних засобів (автомобілів, потягів, літаків, кораблів, космічних апаратів тощо); документоніми – назви документів, правових актів; алероніми – назви нагород; геортоніми – назви свят, ювілеїв, урочистих подій; міфоніми – назви вигаданих або міфологічних об'єктів. Такий широкий спектр досліджень свідчить про глибоку інтеграцію ономастики в різні сфери гуманітарного знання.

У науковому середовищі немає єдності щодо кількості категорій власних назв: одні дослідники обмежуються чотирма-п'ятьма групами, інші розширюють класифікацію до п'ятнадцяти-двадцяти. У художніх текстах власні назви становлять близько 5 % усієї лексики, проте їхнє значення є ключовим для повноцінного розуміння змісту. Функціонування таких мовних одиниць досліджує літературна ономастика – окрема галузь ономастики, яка сформувалася в другій половині XX століття і має на меті вивчення ролі власних назв у художньому тексті. У лінгвістичній термінології ще не усталено єдину назву цієї дисципліни. Найпоширенішими є терміни: літературна ономастика (введений у 1966 році), літературно-художня ономастика та поетична ономастика. Різноманіття термінів пов'язане з існуванням трьох наукових шкіл в Україні, які досліджують функціонування онімів у літературі: Одеська школа використовує термін літературна ономастика, Донецька – поетична ономастика, а Ужгородська – літературно-художня ономастика. Представники Одеської школи, зокрема Ю.О. Карпенко та М.П. Мельник, також застосовують поняття поетична ономастика і поетика оніма. Засновник Ужгородської школи Л.О. Белей вважає найточнішим термін

літературно-художній антропонім. Водночас В. Калінкін, представник Донецької школи, пропонує власне визначення – поетика оніма. Попри термінологічні розбіжності, всі дослідники дотримуються різних підходів до аналізу літературної онімії, що й зумовлює варіативність назв. У «Енциклопедії української мови» основним терміном подано ономастика поетична, а як синоніми наведено також ономапоетика, поетика оніма та ономастика літературна [104].

Основним об'єктом вивчення літературної ономастики залишаються саме засоби, які використовують митці, при творенні та використанні власних назв. Центральне місце в літературно-художньому тексті найчастіше займають імена персонажів, адже вони зазвичай допомагають розкрити увесь творчий задум письменника. Саме тому одним із найважливіших напрямів дослідження сучасної ономастики є вивчення специфіки літературно-художньої антропонімії. Саме цій галузі працювали багато мовознавців, зокрема Л. Белей, Н. Бияк, Т. Вінтонів, Т. Гриценко, В. Галич, Т. Немировська, Л. Кричун та багато інших.

Ю. Карпенко вважає, що українська ономастика має усталені традиції та структуровану систему досліджень, яка бере початок ще з праць К. Цілуйка. На його думку, ці наукові зусилля вилилися у велику кількість публікацій – статей, монографій, словників, дисертацій та інших дослідницьких матеріалів, що дозволяють глибше зрозуміти склад українських власних назв, їхнє походження, особливості функціонування та історичну еволюцію. Водночас Карпенко наголошує, що в цій сфері ще залишається багато невирішених питань і нездійснених досліджень. Особливо він підкреслює недостатню увагу до вивчення функціонування власних назв у мовленні, текстах, а надто – у художній літературі, де досліджень проведено вкрай мало [52, с. 5].

Грунтовні дослідження в антропонімному напрямку розпочалися в 40-50-х рр. XX століття. Мовознавці не лише добирали фактичний матеріал, а й намагалися класифікувати та узагальнити його, робили порівняльно-історичні екскурси.

У 1970–1980-х роках науковці С. Бевзенко, Л. Белей, Н. Журавльова,

О. Григорук, В. Лобода, І. Ковалик, Л. Масенко, В. Чабаненко, Я. Януш та інші досліджували літературно-художню антропонімію, спираючись на твори О. Вишні, Л. Мартовича, І. Франка, Т. Шевченка, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, В. Стефаника, а також українську драматургію XIX століття. У цей період з'являються як фундаментальні теоретичні дослідження, так і прикладні матеріали з ілюстративним наповненням. Серед праць, присвячених літературній антропонімії, особливе значення має монографія Л.О. Белея «Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.» [4]. Ю.О. Карпенко підкреслює, що ця праця є масштабним оглядом української антропонімії в художній літературі, структурованим за функціональними ознаками. Завдяки багатому фактичному матеріалу, глибоким інтерпретаціям і узагальненням монографія стала вагомим внеском у вітчизняну ономастичну науку. Недарма саме Л.О. Белей першим в Україні захистив докторську дисертацію з літературної ономастики [51, с. 12].

Ю.О. Карпенко вважає, що літературна ономастика є похідною від загальнонародної, оскільки виникла на її основі та функціонує відповідно до її норм. Водночас дослідник підкреслює, що на відміну від народної ономастики, яка формується під впливом історичних процесів, літературна значною мірою залежить від авторського задуму, жанрових особливостей, напряму та стилю художнього твору. Як приклад, він наводить прізвище Перехилипляшка з гумористичної усмішки Остапа Вишні, яке було б недоречним у ліричному контексті. На переконання мовознавця, головна функція власних назв у художньому тексті – стилістична, адже вони сприяють формуванню художніх образів. Таким чином, на відміну від реальних антропонімів, літературні імена існують виключно в межах тексту. До цього ж типу власних назв Карпенко зараховує й заголовки, вважаючи їх центральним елементом ономастичного простору твору [104, с. 14].

Центральним поняттям і водночас головним об'єктом дослідження в літературно-художній антропоніміці виступає літературно-художній антропонім

(ЛХА) – термін, уведений Л.О. Белеєм [6]. ЛХА – це не просто ім'я, що трапляється в художньому тексті, а власна назва персонажа, створеного авторською уявою. Якщо звичайний антропонім позначає реальну особу, то ЛХА – це ім'я вигаданого героя, дійової особи літературного твору [6, с. 7]. Л.О. Белей активно популяризує поняття літературно-художньої ономастики, наголошуючи, що вона як наукова дисципліна має власну сферу дослідження, специфічні проблеми, завдання та методологічні підходи.

Ю.О. Карпенко, як і Н.В. Подольська, використовує прикметник поетична у контексті ономастики, причому остання вводить також термін ономапоетика. Обидва дослідники вважають, що цей напрям охоплює вивчення всіх типів власних назв, ужитих у художніх текстах, зокрема принципів їх творення, стилістичних особливостей, функціонування в межах тексту, сприйняття читачами, а також відображення авторського світогляду й естетичних орієнтирів. Поглиблене тлумачення поняття пропонує Л.І. Селіверстова, яка зазначає, що активне використання власних назв у художній літературі та зацікавлення лінгвістів їхньою роллю в тексті сприяли виникненню нового напрямку – ономапоетики. Ця галузь сформувалася на стику ономастики, стилістики, текстової лінгвістики та лексичної семантики й займається дослідженням власних назв у художніх творах. У науковій літературі для позначення імен персонажів використовуються різні терміни: літературний антропонім, промовисте ім'я, літературно-художній антропонім, стилістичний антропонім, художній антропонім, поетонім [21, с. 14]. Найчастіше в ономастичних дослідженнях використовується термін літературний антропонім, що означає «антропонім, оформлений відповідно до норм літературної мови». Однак Л.О. Белей вважає його не зовсім вдалим. На його думку, більш точним є термін літературно-художній антропонім. Попри складність і багатокomпонентність, він найповніше відображає сутність поняття, яке позначає, і має усталену традицію вживання як в українській, так і в зарубіжній ономастичній науці [6, с. 9–10]. Більшість із наведених дефініцій підтверджують думку О.Ю. Карпенка, що літературна ономастика, як один із

напрямів мовознавчої науки про власні назви – ономастики, здебільшого оперує її термінологією, доповнюючи її прикметником *літературний*. Дослідник також звертає увагу на те, що окрему власну назву традиційно позначають грецьким терміном *онім*, а сукупність таких назв – *онімія*. Відповідно, у межах літературної ономастики використовуються поняття *літературний онім* і *літературна онімія*, поряд із якими функціонують однослівні терміни *поетонім* і *поетонімія* [50, с. 9–10]. В.М. Калінкін також запропонував низку термінів, надаючи їм певної класифікації. Зокрема, *поетонімія* трактується ним як неструктурована множина поетонімів, *псетонімікон* – як перелік, словник або впорядкована система поетонімів, а *поетонімізація* – як процес перетворення звичайного оніма на поетонім. Водночас сам напрям ономастики, що займається аналізом власних назв у художньому мовленні, дослідник позначає терміном *поетика оніма*. Усі ці лексеми базуються на ключовому понятті *поетонім* (від грец. – «мистецтво творення»), яке має подвійне значення: це галузь філології, що досліджує структуру, художні засоби, форму та методи аналізу літературного твору; це система стилістичних рис, поетичних принципів і форм, притаманних окремому автору або літературному напрямку. У контексті ономастики *поетонім* означає сукупність уживань певного імені в тексті, через які здійснюється характеристика названого об'єкта або персонажа.

Окремі терміни використовував і В.М. Калінкін, певним чином їх кваліфікуючи на зразок, поетонімія – неструктурована сукупність поетонімів, псетонімікон – список, словник, система поетонімів, поетонімізація – процес трансформації оніма в поетонім. Однак розділ ономастики, який займається дослідженням власних назв у художньому мовленні, дослідником окреслюється як терміносполучення поетика оніма. В основі вказаних лексем – визначальний для цього напрямку термін «поетонім (з грец. – «майстерність творення»):

- 1) розділ філологічної науки, у якому вивчається структура і творчі засоби літературних творів, їхня форма та принципи аналізу;
- 2) система стилістичних особливостей, поетичних принципів і форм, властивих творчості того чи іншого автора або літературному напрямку» зі значенням

сукупності вживань даного імені в тексті, за допомогою якого завжди здійснюється характеристика поіменованого об'єкта чи суб'єкта [47]. Літературна онімія охоплює всі жанрові різновиди художньої літератури. Т.В. Немировська запропонувала класифікацію цього явища відповідно до родів і жанрів літературного твору, виокремивши такі типи: онімія поезії (або поетична ономастика), що охоплює лірику, поеми, балади; онімія художньої прози (або художня ономастика), яка стосується оповідань, повістей, романів; онімія драматургії (або драматургічна ономастика), що включає комедії, драми та трагедії [23, с. 15].

Імена персонажів у художніх творах виступають мовними одиницями, що не лише виконують номінативну функцію, а й передають характеристики денотатів. У поєднанні з іншими мовними засобами вони відображають творче мислення автора, багатство його мовного арсеналу та індивідуальні риси стилю. Літературно-художня антропонімія тісно інтегрована з низкою лінгвістичних дисциплін, які вивчаються на філологічних факультетах, тому аналіз ономастикону письменницьких творів може стати ефективним інструментом для ілюстрації мовних явищ. Зокрема, вона має тісний зв'язок зі стилістикою, оскільки досліджує одиниці художнього стилю, їхню функцію в тексті та стилістичне навантаження. Водночас вона пов'язана з ономастикою, адже обидві галузі зосереджені на вивченні власних назв, які автор добирає з-поміж загальних імен для створення художнього образу.

Антропоніміка художнього тексту відіграє ключову роль у розкритті ідіостилу автора, а також у розумінні історико-філософського та соціокультурного змісту як окремого твору, так і всієї літературної спадщини письменника. Ґрунтовне дослідження антропонімікону, зокрема аналіз авторських принципів найменування персонажів, дозволяє виявити приховані смисли, закладені в тексті. Літературно-художня антропонімія є специфічним об'єктом лінгвістичного аналізу, в межах якого розкривається потенціал власних імен, активізуються асоціативні зв'язки та периферійні значення, що інтуїтивно сприймаються носіями мови. Імена персонажів відіграють важливу

роль у формуванні композиційної структури твору, сприяючи реалізації його стилістичних категорій і художніх властивостей. Як зазначає Т. Крупеньова, антропонімна система художнього тексту – це цілісна, внутрішньо впорядкована сукупність моделей і способів ідентифікації особистості, яка є характерною для певної території, історичної доби або етнокультурного середовища. Така система охоплює не лише окремі антропонімічні одиниці – особові імена, по батькові, прізвища, андроніми тощо – але й їх синтагматичні поєднання у дво-, три- та багатокомпонентні найменування. Антропонімний простір художнього тексту має системний характер і підпорядковується принципам цілісності, структурності, взаємозв'язку з середовищем, ієрархічності та множинності. Його особливість полягає в здатності моделювати художній світ твору, адже імена персонажів вказують на просторово-часові координати та несуть інформацію про автора і сам твір. Л. Біла підкреслює, що літературно-художній антропонім є своєрідним згорнутим національно-культурним текстом, який функціонує в межах супертексту художнього твору. О. Горенко додає, що такий антропонім має сигніфікативне навантаження, оскільки співвідноситься з конкретним персонажем і вже на рівні імені несе метафоричне, іронічне, символічне, алегоричне, міфологічне або ігрове значення, яке розкривається в художньому контексті [31, с. 9]. Літературно-художні антропоніми становлять вагомий стилістичний інструмент, що відображає індивідуальне, авторське бачення світу. Незважаючи на динамічний розвиток сучасного українського антропонімікону, простежується прагнення письменників наділяти ЛХА більшою правдивістю, естетичною довершеністю та інтелектуальною насиченістю [6, с. 134]. Вирішальне значення у формуванні ЛХА персонажів мають мовні засоби, якими послуговується автор. Як слушно зауважує Л. Белей, «широка палітра онімічних значень, що їх можуть передавати літературно-художні антропоніми, здебільшого вибудовується за допомогою одиниць базових рівнів мови. Протиставлення різних варіантів ЛХА або зіставлення ЛХА з реальними антропонімами на фонетичному, морфологічному, словотвірному, лексичному

та синтаксичному рівнях української мови є ключовим інтралінгвальним чинником, який забезпечує багатство функційно-стилістичних можливостей власних назв персонажів» [4, с. 42]. Окрім суто мовних засобів, функціонально-стилістична вагомість літературно-художніх антропонімів зумовлюється також позамовними чинниками. У процесі комплексного аналізу взаємозв'язку між текстом як цілісним утворенням та антропонімами як його складовими виявляється не лише вплив тексту на досліджувані одиниці, а й протилежна залежність – здатність окремих власних назв впливати на сам текст, беручи участь у його змістовій та структурній організації й забезпечуючи реалізацію різноманітних стилістичних ефектів [4, с. 56]. Таким чином, ми враховуємо поступову трансформацію мовно-естетичних, політичних та ідеологічних орієнтирів письменників, що відбилася на кількісному й якісному складі літературно-художньої антропонімії їхніх творів. Поділяємо позицію Л. Кричун, яка наголошує, що робота автора з антропонімним матеріалом полягає у виборі власної назви з реального антропонімікону або у творенні нових онімів на основі мовних моделей та суспільних традицій. Антропонімна лексика формує історичне, культурне й побутове тло художніх ситуацій. Постмодерністські тексти сучасності вирізняються застосуванням складних імен, асоціативним поєднанням антропонімів із різними культурними епохами, що відкриває можливості для різних інтерпретацій та розкодувань (залежно від рівня освіченості читача), а також інтелектуальною насиченістю постмодерного антропоніма [14]. У літературних творах ЛХА постають потужним засобом вираження, адже письменники ретельно добирають імена для своїх персонажів, заздалегідь окреслюючи їхній соціальний статус, сімейні обставини, національну належність, вік, риси характеру, зовнішність та авторське ставлення. Таким чином, власні назви героїв не лише виконують номінативну функцію, а й завдяки своїй структурі та багатошаровості значень вводять персонажа у соціальний контекст художнього тексту. Крім того, використання різних форм антропонімів різними персонажами щодо однієї особи відображає їхні соціальні взаємини та визначає роль у сюжеті.

Серед численних ономастичних питань особливу увагу привертає проблема функціонування онімів у художньому тексті. На відміну від повсякденного мовлення, власні назви в літературному творі набувають нових функцій, а їхнє смислове навантаження визначається авторським задумом. Як зазначає Ю. Карпенко, «питання функціонування власних назв у художньому тексті є доволі складним, і його трактування різними дослідниками рідко збігається». Цю думку підтримує Л. Белей, наголошуючи: «в українській та зарубіжній літературній антропонімії й досі не вироблено універсальної класифікації ЛХА (літературно-художніх антропонімів)» [4, с. 7].

Класифікації літературно-художніх антропонімів наводяться в працях Л. Белей [4; 6], Т. Гриценко [35], Ю. Карпенка [51; 52], О. Карпенко [50], Л. Кричун [55], М. Торчинського [75; 76] та ін. А. Вегеш аналізує новаторські риси літературно-художньої антропонімії, її характеристичний потенціал та функційно-стилістичні можливості у системі мовних засобів літературних текстів, спираючись на постмодерністську естетику. Дослідниця розглянула особливості функціонування літературно-художніх антропонімів у творчості сучасних письменників, серед яких М. Матіос, Ю. Андрухович, М. Гримич, П. Загребельний, Л. Дереш, М. Дочинець, С. Жадан, В. Кожелянко, А. Кокотюха, В. Лис, І. Роздобудько, О. Ульяненко, В. Шкляр та ін. Результати її досліджень викладено у монографії «Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби» [14] та «Українська літературно-художня ономастика», де досліджено оніми за їхніми функціями [23].

Для аналізу функцій онімів ми спираємося на класифікацію літературно-художніх антропонімів, їхні типи та функції, запропоновану Л. Белей у монографії «Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.» [4]. Згідно зі стилістичною функцією українські ЛХА поділяються на чотири групи: номінативні, характеристичні, дейктичні та ідеологічні. За функціонально-стилістичними типами виділяють нейтральні, характеристичні, дейктичні та ідеологічні.

Водночас за рівнем стилістичної значущості ЛХА класифікуються як номінативно-диференційні, соціально марковані, національно чи регіонально значущі, часові (хронологічні), інформаційно-оцінні, політико-оцінні та ідентифікаційні [4].

Нейтральні (номінативні) літературно-художні антропоніми не мають додаткових конотацій і можуть бути легко замінені іншими подібними назвами. У художньому тексті вони виконують винятково називну функцію, водночас забезпечуючи ідентифікацію та відмежування персонажа від інших дійових осіб. Такі ЛХА є невід'ємним елементом літературного твору, формують його «антропонімічний каркас» і підтверджують правдоподібність як персонажів, так і зображуваних подій [4, с. 15]. Номінативні ЛХА є авторськими онімами, однак вони достовірно відображають та моделюють певний загальнонаціональний чи регіональний, сучасний або історичний антропонімічний узус, тому їх не можна розглядати як стилістично нейтральні. Характеристичні літературно-художні антропоніми становлять один із найчисленніших та найбільш цікавих для ономастичних досліджень функціонально-стилістичних типів. Вони можуть позначати вік, національну належність, соціальний статус чи сімейний стан персонажа, акцентувати окремі риси його характеру або зовнішності, а також передавати емоційне ставлення до названого героя [21, с. 40]. Національно чи регіонально марковані ЛХА відображають належність персонажа до певної нації або регіону. Найчастіше саме за прізвищем, а інколи й за іншими антропонімічними одиницями, визначають національне чи регіональне походження героя. Важливим чинником є й використання таких ЛХА для створення регіонального колориту художнього тексту. Хронологічно марковані ЛХА виконують функцію найрепрезентативнішого мовно-стилістичного показника часу. Певну історичну епоху співвідносять із конкретними реальними постатями та їхніми іменами або ж із характерними історичними ознаками антропонімів – фонетичними, лексичними чи словотвірними. Такі ЛХА переважно виступають своєрідними «візитними картками» конкретного реального або умовного часового періоду. ЛХА виступають важливим

стилістичним засобом для соціальної характеристики персонажів. Частина з них набуває інформаційно-оцінного значення, відображаючи соціальну диференціацію реального антропонімікону. Такі антропоніми використовуються для позначення вікових особливостей чи соціального статусу героїв. Інші ж стають соціально маркованими завдяки цілеспрямованій авторській іменотворчості. При цьому акцент на соціальному може поєднуватися з національною характеристикою персонажа або з його експресивною оцінкою. Експресивно-оцінні ЛХА охоплюють широкий діапазон емоційно-експресивних значень – від ніжно-пестливих до грубо-пейоративних. При цьому пейоративна експресивність властива не лише власним іменам, а й іншим антропонімічним класам у художньому тексті – прізвищам, прізвиськам, іменам по батькові, патронімам, андронімам тощо. Інформаційно-оцінні ЛХА – це власні назви, внутрішня форма яких узгоджується з енциклопедичною характеристикою персонажа, слугуючи додатковим засобом його опису. Вони мають надзвичайно широкий спектр характеристичних можливостей – від позначення зовнішності героя до відображення його психічного стану. Окрему підгрупу серед інформаційно-оцінних становлять ЛХА-символи, чий оцінний та характеристичний потенціал автор черпає із сакральних, фольклорних чи літературних джерел. Дейктичні ЛХА – це власні назви, головне призначення яких полягає у вказівці на реальну особу-прототипа персонажа або у непрямому вираженні авторського ставлення до певних, нерідко негативних явищ суспільної реальності. Вони функціонують як мовно-стилістичний засіб іносказання та входять до сфери авторської онімії. Класифікація літературно-художніх антропонімів, запропонована Л.О. Белеєм, базується на принципі стилістичної домінанти. Це передбачає, що значна частина ЛХА може інтерпретуватися крізь призму двох і більше мотиваційних ознак. Серед двоозначових антропонімів найчастіше трапляються такі поєднання: соціальне та національне походження персонажа; соціальна й хронологічна характеристика; авторські симпатії чи антипатії у зв'язку з рисами характеру та зовнішністю героя; вікові особливості персонажа у поєднанні з його

регіональним походженням; хронологічна та ідеологічна ознака.

Висновки до розділу 1

Глобалізація активно впливає на розвиток мовознавства, зокрема ономастики, яка в українській лінгвістиці демонструє стрімкий прогрес. Найбільше досліджень присвячено антропонімам і топонімам, зокрема працям О. Карпенка, В. Лучика, Є. Отіна, Ю. Редька, М. Худаша, П. Чучки. Сучасна лексикографія охоплює словники різного типу – від мінісловників до масштабних ономастиконів, що містять транскрипцію, рік народження носіїв, ілюстрації з фольклору та літератури, кількісні показники. Водночас відсутність єдиних стандартів ускладнює створення універсального антропонімного словника.

Новітні дослідження характеризуються регіональним підходом до топонімії, що сприяє глибшому аналізу локальних особливостей. Актуальними залишаються питання повернення історичних назв і подолання ідеологічного впливу, особливо після радянських перейменувань. Недостатньо вивченими залишаються зооніми, кароніми, астроніми, назви свят і пам'ятних дат.

Антропоніміка досліджується нерівномірно, хоча інтерес до неї зростає. Значна увага приділяється регіональним особливостям імен і прізвищ, що відображено в монографіях про різні частини України. У XX столітті словники охоплювали до 20 тис. онімів, а в XXI – зросла кількість лексем і глибина аналізу.

Літературно-художня антропонімія, попри молодість ономастики як науки, має вагомі здобутки. Імена в художніх текстах виконують номінативну, характеристичну та символічну функції, формуючи національний колорит твору. Їхній вибір залежить від жанру, стилю, історичного контексту та особливостей персонажа. Поглиблений аналіз онімів у межах жанрового, композиційного та хронотопного підходів сприяє розумінню ролі імен у сюжеті та образній системі.

Сучасні дослідження поглиблюють знання про антропонімічну систему в різні історичні періоди, з'являються узагальнюючі праці з теорії літературної ономастики. Імена персонажів, наділені стилістичним багатством, є ключовими

елементами художнього тексту, а їх аналіз відкриває нові перспективи для лінгвостилістичних студій.

РОЗДІЛ 2

МОВОТВОРЧИСТЬ ЗАКАРПАТСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Типи літературно-художніх антропонімів у творах Івана Чендея

У художньому тексті власні назви, на відміну від реальної антропонімії, мають свою специфіку функціонування. Автор при творенні літературно-художнього антропоніма спрямовує всю майстерність на те, щоб наповнити ім'я героя чи персонажа емоційною енергетикою. Вдалий літературно-художній антропонім концентрує на собі увагу, надовго запам'ятовується і живе у свідомості читачів як певний символ художнього образу. Власні імена героїв художніх творів – це багатогранний світ уяви та мовотворчості автора. Добір антропонімів для митця художнього слова є виявом його літературної індивідуальності та художньої майстерності.

Увага мовознавців до питань української літературно-художньої антропонімії упродовж останніх десятиріч зростає. У полі зору дослідників літературно-художньої антропонімії опинилися антропоніми закарпатоукраїнських майстрів слова, а саме І. Долгоша, А. Дурунди, Д. Кешелі, В. Ладижця, Ю. Мейгеша, І. Невицької, Ф. Потушняка, Ю. Станинця, М. Томчанія, П. Ходанича та ін.

Серед згаданих авторів особливе місце в літературному житті Закарпаття посідає Іван Михайлович Чендей – лауреат премії імені Андрія Головка за роман «Скрип колиски» (1987 р.), премії імені Володимира Винниченка (1988 р.) та Державної премії України імені Тараса Шевченка (1994 р.) за книгу «Калина під снігом». У 1993 році він був удостоєний Почесної відзнаки Президента України. Чендей також здобув визнання як співавтор сценарію до фільму «Тіні забутих предків». Важливим етапом його творчого шляху стало написання роману «Птахи полишають гнізда» (1965 р.).

Мовні особливості творів Івана Чендея стали предметом дослідження

багатьох науковців. Зокрема, В.А. Папіш аналізує «стилістичні ефекти трансформованих фразеологізмів у художніх творах Івана Чендея» [64, с. 222–224], С.М. Рошко розглядає «порівняння у романі І. Чендея Птахи полишають гнізда» [67, с. 287–296], В.І. Статєєва у праці «Іван Чендей як мовна особистість: чинники становлення» [73, с. 239–253] досліджує його мовну індивідуальність. А.І. Вегеш у статті «Літературно-художні антропоніми у творах Івана Чендея» [13, с. 204–208] аналізує антропоніміїний пласт його творчості. Л.М. Щока у працях «Діалектика національного та регіонального в онімії семантиці літературно-художніх антропонімів І. Чендея» [101, с. 40–43] та «Структура оніміїного простору оповідань Івана Чендея» [102, с. 79–81] розглядає семантичні та структурні аспекти його антропонімії. Реалістичні риси літературно-художніх антропонімів Івана Чендея висвітлює О.М. Чижмар у монографії «Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії ХІХ–ХХ століть» [97, с. 180].

Перераховані праці містять цікаві матеріали та систематизовані висновки про оніміїний простір творів І. Чендея, однак їх не вистачає для створення цілісної картини функціонування літературно-художніх антропонімів (далі ЛХА) у спадщині письменника. У роботі прагнемо подати джерельну базу літературно-художнього антропонімікону І. Чендея, структурні типи власних назв та їх функціонально-стилістичну характеристику.

Вивчення власних назв у художній літературі бере початок із 60-х років ХХ століття. Першими дослідженнями в українській літературно-художній антропонімії стали наукові статті О. Григорук, І. Сухомлина, П. Чучки, Ю. Карпенка та інших учених.

У 90-х роках ХХ століття з'явилося перше ґрунтовне теоретичне дослідження природи та функцій власних назв, виконане на матеріалі української художньої літератури. Ю. Карпенко та М. Мельник високо оцінили цю працю, зазначивши: «Монографія Л.О. Белея становить широкий панорамний огляд української літературної антропонімії, вибудований за її функціями. Багатий матеріал, змістовні інтерпретації та узагальнення висунули

цю монографію до провідних здобутків української ономастики» [51, с. 12]. У монографії «Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст.» розкрито особливості стилістичного використання антропонімів у творах українських письменників XIX–XX століть, що робить працю Л.О. Белея й сьогодні актуальною та базовою для ономастичних досліджень [4].

Грунтовні студії Т. Немировської, О. Немировської, Т. Крупеньової, Г. Лукаш, Ю. Карпенка, М. Мельник, розкривають особливості ономастично визначних українських письменників, як-от М. Коцюбинського, О. Гончара, В. Винниченка, Лесі Українки, Ліни Костенко та ін.

До найновіших досліджень у сфері літературно-художньої антропонімії належать монографії А.І. Вегеш «Традиції і новаторство літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби» та «Українська літературно-художня ономастика. Збірник статей». У цих працях вперше здійснено ґрунтовний комплексний аналіз антропонімійного матеріалу прозових творів сучасних українських письменників посттоталітарної доби [14; 23].

У вивченні ЛХА важливу роль відіграють праці з реальної антропоніміки: Ю. Редько «Довідник українських прізвищ», М. Худаш «З історії української антропонімії», П. Чучка «Розвиток імен і прізвищ», «Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник», Л. Скрипник, Н. Дзятківська «Власні імена людей. Словник-довідник» та ін. Відомості про джерела походження та особливості функціонування ЛХА можна почерпнути з численних праць, присвячених мові художніх творів. Фундаментальними у цьому плані можна назвати праці В. Чабаненка «Основи мовної експресії» та С. Єрмоленко «Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження» та ін.

Ключовим поняттям і головним об'єктом дослідження літературно-художньої антропоніміки виступає літературно-художній антропонім. У словниках цей термін або зовсім відсутній, або ж його зміст не розкривається належним чином. Єдиного підходу до визначення поняття немає

й серед науковців: представники Одеської школи користуються терміном «літературна ономастика», у Донецькій школі застосовують поняття «поетична ономастика», тоді як в Ужгородській традиції вживається термін «літературно-художня ономастика».

Засновник ужгородської школи літературної ономастики Л. Белей, підкреслюючи відмінність між літературними та літературно-художніми текстами, а також між дисциплінами, що їх досліджують, зазначає: у першому випадку йдеться про стилістичну антропоніміку, у другому – про літературно-художню. Крім того, науковець наголошує, що термін «літературний антропонім» є невдалим, адже неминуче вступає в омонімічні відношення з поняттям «літературний антропонім як форма антропоніма, подана відповідно до норм літературної мови» [6, с. 5–10].

Науковець зазначає, що такі терміни, як поетичний антропонім, поетонім, промовисте ім'я, стилістичний антропонім чи художній антропонім, відзначаються надмірною узагальненістю та браком конкретності. Тому, на його думку, найбільш вдалим є поняття літературно-художній антропонім. Хоча воно й не є бездоганним через багатокомпонентність, проте серед сучасних термінів найточніше й найповніше відображає сутність позначуваного явища. Крім того, цей термін має тривалу традицію використання як в українській, так і в зарубіжній ономастичній літературі. Від нього легко утворюється назва відповідного розділу ономастики – літературно-художня антропоніміка, що не порушує системності української ономастичної термінології [6, с. 5–10]. Л. Белей визначає літературно-художні антропоніми як власні назви персонажів. Оскільки ЛХА є іменем дійової особи художнього твору, дослідник наголошує, що до цього класу не варто відносити антропоніми, які хоч і трапляються в тексті, проте позначають не персонажів, а реальних чи легендарних осіб, чий імена лише згадуються у творі з певних причин [6, с. 5–10]. На його думку, подібні антропоніми здебільшого функціонують у складі фразеологізмів або з'являються в репліках персонажів, проте безпосередньо їх не позначають. Ю. Карпенко, аналізуючи аналогічні явища в літературно-художній топонімії,

називає такі одиниці «онімами заднього плану» [52].

А. Вегеш наголошує, що специфічні риси літературно-художніх антропонімів та їхнє особливе місце в національній антропосистемі не дозволяють механічно переносити класифікації реальних антропонімів на одиниці літературно-художньої антропонімії. Традиційне поділення антропонімійного простору на класи не може бути застосоване до ЛХА. У реальній антропонімії імена, прізвища, по батькові, прізвиська, андроніми, патроніми тощо чітко розрізняються за мотивами номінації, функціями та сферами використання: одні виконують лише номінативну роль, тоді як інші водночас характеризують особу або виражають емоційне ставлення до неї [21, с. 11].

ЛХА часто трактують як власне ім'я персонажа, використане в літературному тексті. Однак таке визначення потребує уточнення поняття «літературний текст». Адже до літературних належать не лише оригінальні художні твори різних жанрів та їхні переклади (романи, повісті, оповідання, драми, поеми тощо), а й інші тексти – журналістські нариси, офіційно-ділові документи, наукові праці, написані літературною мовою й представлені у всіх її функціональних стилях. Ототожнення літературно-художнього та літературного текстів призводить до змішування ЛХА (власних назв персонажів художніх творів) із літературними антропонімами (іменами, що трапляються у текстах усіх стилів літературної мови). Це, своєю чергою, стирає межу між літературно-художньою антропонімією, яка досліджує лише імена персонажів у художніх творах, та стилістичною антропонімією, що аналізує антропоніми у всіх текстах літературної мови [4, с. 6].

Л.О. Белей визначає головним завданням літературно-художньої антропоніміки дослідження ролі антропонімів у формуванні національної антропосистеми та розвитку української літературної мови, а також всебічний аналіз їхніх функціонально-стилістичних можливостей. При цьому, як наголошує дослідник, джерельну базу слід обмежувати текстами українських художніх творів [4, с. 6]. Таким чином, предметом дослідження

літературно-художньої антропоніміки виступають власні назви у художніх творах та особливості їх естетичного функціонування.

Мова творів Івана Чендея потребує особливого вивчення, адже їй властиві лексична вишуканість та стилістична майстерність. Таке враження складається у всіх, хто знайомий із творчістю письменника. Поет Д. Павличко зазначав: «Іван Чендей виявився далекогляднішим за галицьких і закарпатських авторів XIX століття, котрі писали свої твори гуцульським чи лемківським діалектом. Подібно до Івана Франка, він широко використовує західні діалектизми, проте основу його словника становить мова наддніпрянських класиків української літератури. Водночас лексичне багатство гуцульського діалекту у творах Чендея таке ж величне й невичерпне, як краса гори Ясенової, біля якої розташоване його рідне село Дубове, а нижче шумить річка Тересва. Його мова природно впливається в океан української мови, збагачуючи його сотнями яскравих, мерехтливих хвиль» [63, с. 246].

В. Статєєва окреслює низку чинників, що забезпечили високий рівень мовної майстерності Івана Чендея. Серед них – природний письменницький талант і вроджена мовна культура, глибока любов до слова, знання закарпатської говірки (адже автор походив із Верховини), ґрунтовне володіння фольклором та етнографією краю, відмінне знання української літературної мови. Важливу роль відіграли також перекладацька практика, яка сприяла вдосконаленню мовних навичок, журналістська діяльність як школа професійного загартування та винятково вимогливе ставлення митця до власної творчості, зокрема до ретельного шліфування мовного стилю його творів [Статєєва 2007, Вип. 11, с. 239.].

В. Папіш, досліджуючи фразеологізми у творчості Івана Чендея, підкреслює, що багатство його мови визначається не лише кількістю використаних фразеологічних одиниць, а й майстерним умінням автора застосовувати загальномовні ресурси. Науковиця розглядає фразеологізми у творах письменника як дієвий образотворчий інструмент художнього мовлення [64, с. 224].

У статті Е. Гоци «Мовні засоби експресивності в романі І. Чендея «Птахи полишають гнізда» досліджено мовні засоби експресивності в зазначеному творі. Зокрема, звернено увагу на метафори, епітети, порівняння та крилаті вислови, що відображають індивідуально-авторську манеру та багатство мови роману [33, с. 180–182].

Дослідженню літературно-художньої антропонімії у творчості письменника присвятили свої наукові праці Л. Щока, А. Вегеш та О. Чижмар. У працях Л. Щоки «Діалектика національного та регіонального в онімній семантиці літературно-художніх антропонімів І. Чендея» та «Структура онімійного простору оповідань Івана Чендея» здійснено ґрунтовний аналіз літературно-художніх антропонімів, що мають як регіональне, так і загальнонаціональне значення [101, с. 40–43; 102, с. 79–81]. У статті «Літературно-художні антропоніми у творах Івана Чендея» А. Вегеш проаналізувала ономастичний простір оповідань письменника та акцентувала увагу на особливостях його літературно-художньої антропонімії періоду пострадянської доби [13, с. 204–208]. О. Чижмар зауважує, що, попри значну актуальність проведених досліджень, досі не було здійснено спроби комплексно охарактеризувати весь літературно-художній антропонімікон Івана Чендея в контексті закарпатоукраїнської антропонімії другої половини ХХ століття [97]. У центрі уваги дослідниці перебувають роман «Птахи полишають гнізда», повісті «Іван», «Житіє Антона Кукурічки», оповідання «Пайочка», «Преображенна Маріка», «Пілюлі з-за кордону» та інші твори. Науковиця доходить висновку, що літературно-художня антропонімія є важливим мовним інструментом у творчості Чендея: як вибір власних назв персонажів, так і їхні характеристичні функції засвідчують великий таланти письменника. Майстер слова не лише успадкував і творчо розвинув традиції використання ЛХА своїх попередників, а й збагатив український антропонімікон ХХ століття численними новаторськими прийомами [97].

У творах Івана Чендея більшість онімів виконує номінативну функцію, сприяючи достовірності художнього зображення та реалістичності персонажів.

Автор активно застосовує різні стилістично вагомі засоби, властиві традиційному антропонімікону українців Карпатського регіону, що дозволяє йому створювати виразні картини закарпатоукраїнського етнокультурного середовища. Як засвідчує статистичний аналіз, дослідники відзначають провідну роль регіонально значущих ЛХА у літературно-художній антропонімії Івана Чендея.

У романі «Птахи полишають гнізда...» літературно-художні антропоніми виконують функцію локалізації подій. Саме в цьому творі автор, «чи не вперше в радянській прозі, настільки проблемно, переконливо й художньо виразно розкрив внутрішній, людський сенс відчуття органічного зв'язку життя кожної особи з природними процесами та духовним материком свого народу» [46, с. 11]. Перед нами постає селянська родина: *Михайло Пригара, його дружина Василина, сини Василько та Микола, дочка Христина, невістка Лариса; Степан Гусяр, Петро Ципря, Федір Магич, Данило Ціп, Яків Скрип, Іван Попадинець, Лука Парасич, Андрій Манзюк, Юрко Мигаліцка, куми Дзвенячка, Дудлиха та багато інших.*

М. Жулинський відносить повість «Іван» до найвагоміших літературних здобутків Івана Чендея [46, с. 11]. Письменник формує свій літературно-художній антропонімікон на принципах мовного реалізму, тому його основу становлять оніми, запозичені з реальної антропонімії регіону, який він описує. Так, офіційні імена *Андрій Граб, Григій Смик, Іван Сопун, Федір Коциба, Федір Дудра, Юрко Бучина* поряд із народно-розмовними найменуваннями *Савулиха, Піковиха, Піковишина, син Івана Задільського, старий Федоран* та інші виконують номінативну функцію й водночас локалізують події у конкретному регіоні України [97, с. 97].

Попри те, що більшість літературно-художніх антропонімів Івана Чендея на перший погляд виконують лише номінативну функцію, серед них трапляються й такі, що набувають характеристичного значення. Наприклад, антропонім *Сук* стає інформативним завдяки своєму доонімному значенню, коли автор подає енциклопедичну характеристику денотата: «*Сух в селі нічого*

доброто по собі не залишиє» [93, с. 51]. У «Словнику української мови» слово *сук* тлумачиться як «частина зрубаної, усохлої тощо гілки, що залишилася на дереві; відламок усохлої гілки» [72, с. 830].

У повісті «Іван» особливе значення має літературно-художній антропонім *Іван*, адже саме він став основою назви твору. Як зазначає Л. Белей, до Івана Чендея в українській літературній традиції це ім'я здебільшого виконувало функцію типізації (наприклад, *Іван Дідух* у новелі В. Стефаника «Камінний хрест»). Натомість у повісті Чендея антропонім *Іван* слугує водночас засобом типізації та індивідуалізації. Його узагальнююче значення ґрунтується на статусі найпоширенішого імені серед українців [4, с. 24]. Водночас, як підкреслює О.М. Чижмар, навіть таке традиційне ім'я у творі Івана Чендея набуває виразних індивідуальних рис. Автор вводить трьох персонажів з цим ім'ям і навіть називає один із розділів «Три Івани». Це – сільський активіст *Іван Каламар*, священник *Іван Стах* та його син *Іван Стахів*, який загинув у молодому віці [97, с. 88].

Ефективним засобом індивідуалізації та надання онімам відтінку нетиповості слугує авторський контекст, у якому форми *Іван* та *Іван Іванович* набувають соціально значущого змісту.

Проте богомільні жінки називають сільського активіста *Івана*, який прагнув, аби його величали *Іваном Івановичем* і який у нетверезому стані ламав хрести на кладовищі, *Люципером* («Іван»). Використання письменником нетипових для верховинського українського села найменувань – *Іван Іванович* та *Люципер* – у характеристиці головного героя повісті, на думку О.М. Чижмар, розкриває діалектику типізуючого й індивідуалізуючого значення літературно-художнього антропоніма *Іван* у цьому творі Івана Чендея [97, с. 107].

Важливою ознакою практично будь-якого ЛХА є характеристичність носія щодо його національності чи регіональної належності. Належність до певної національності транслюється насамперед через характеристичні ЛХА.

Антропоніми, що зазнали впливу сусідніх мов, виступають важливим

засобом національної та регіональної маркованості. Серед закарпатських прізвищ трапляється значна кількість готових іншомовних варіантів. Як зазначає П. Чучка, на Закарпатті поширені прізвища з українськими антропоосновами, проте з чужомовними формантами. Ще більше імен та прізвищ демонструють іншомовний вплив, зокрема угорський, словацький і навіть російський, що позначився на їхньому звучанні та написанні [98, с. 18].

У творчості Івана Чендея серед іншомовних антропонімів переважають літературно-художні імена угорського походження, які слугують засобом ідентифікації національної належності персонажів. Так, у його творах зустрічаємо лісника *Бенедека Феловарі* та старосту *Золтана Уйфолуші* [94], *Борбалу Робертівну Бобелу*, *Яна Яновича Чучі*, *Герміна*, *Корнелію Казимирвіну*, *Дьодьо Антала* («Опікунські турботи») [89], *Верону Маріаш* («Іванові журавлі») [87], *Бейлу Балінта* («Жорно») [84]. Використання національних варіантів імен та прізвищ письменник застосовує для відображення рівня національної самосвідомості. Наприклад, у повісті «Нахмурений вечір» *Міклош Бейко* отримує від дробарів жартівливе прізвисько – його називали не *Миколою*, а *Міклошем*, адже він сам полюбляв вихвалитися перекрученим ім'ям. Згодом, із приходом гонведів, *Бейко* не лише перебрав на себе печатку сільського старости, а й офіційно погодився, щоб його називали *Міклошем* [85].

У романі Івана Чендея «Птахи полишають гнізда» [90] відображено багатогранність міжетнічних взаємин – від протистояння й толерантності до співжиття та процесів асиміляції. Автор згадує, що в Нижньому Бистрому під сільський клуб було переобладнано приміщення колишньої єврейської «бужні», де колись спокутували свої гріхи крутій *Гінда* та зайда *Сруль*. У розповіді про пошуки місця для нової хати *Пригари* письменник робить історичний екскурс у минуле, нагадуючи про стосунки між українцями та євреями. Герой згадує як заможних, так і бідних євреїв: корчмарів *Хамноя* та *Гельдмана*, власника млина *Зельмана*, а також сільського коваля *Нухема Двойру*. З особливим сумом він говорить про коваля, який загинув у концтаборі Нацвейлер. Натомість ставлення до *Зельмана* інше: той пережив тяжкі часи на гірській зимарці, а

згодом, зрозумівши, що хліб тут заробляється тяжкою працею, вирішив покинути край і виїхати за океан. Не залишає доброго слова й про *Гельдмана*, котрий придбав кісницю у вучківського селянина всього за квартиру горілки.

В оповіданні «Пілюлі з-за кордону» Іван Чендей із використанням іронії та сарказму вводить літературно-художні антропоніми російського походження. У народному середовищі вони не набувають позитивного сприйняття й перетворюються на предмет жартів та анекдотів. Показовим є приклад баби *Митрихи*, яка звичайні російські імена трансформує у їхні українські відповідники: *Акулина* – *Акута* [95, с. 140]; *Иполит* – *Пилип*, *Иполитко* – *Пилипко* [95, с. 157].

У цьому ж оповіданні цікавим постає літературно-художній антропонім *Полієвкт Митродорович* – завідувач дільничної лікарні. Стара Митриха не здатна правильно вимовити ні його ім'я, ні по батькові: вона марно намагається відтворити їх подумки, нишком повторюючи почуте від хірурга. Проте склади вперто й безглуздо перекичуються, набуваючи химерного звучання, що зовсім не схоже на справжнє ім'я, яке вже добре знає навіть наймолодша санітарка. Від безпорадності *Митриха* ніяковіє й червоніє, наче її застали на чомусь недоброму («Пілюлі з-за кордону») [95].

Слід підкреслити, що питання особових імен нерідко стають предметом уваги у прозі Івана Чендея. Як зауважує О. Чижмар, письменник, будучи визначним мовотворцем свого часу, прагнув не лише відображати, а й певною мірою впливати на антропонімію вподобання сучасників. Виявляючи іронічне чи критичне ставлення до модних іншомовних імен та послідовно використовуючи традиційні українські варіанти, Іван Чендей сприяв формуванню сучасного українського іменника. У романі «Птахи полишають гнізда» він показує антропонімію смаків своїх земляків, що цілком узгоджуються з його власними: у гірських селах більше шанують імена святих – *Іванів*, *Василів*, *Микол*, *Петрів*, *Марій* та *Василин* – ніж рідкісні й неприродні для місцевого середовища *Протасії*, *Феофілакти* чи *Вавіли* [90].

Ця ж тема жваво обговорюється у згаданому романі між *Василиною*

Пригарихою та її кумою *Дудлихою*. Васирина добре розуміла, що хитрий піп *Пафнутій* у селі вже не раз хрестив дітей всупереч волі батьків. Вона знала, що він навмисне давав дивні ймення немовлятам, особливо тим матерям, які народжували дітей без чоловіка, живучи «на віру». У селі вже були *Киріон*, *Харитон*, *Анфіса* й *Мелітриса*, і *Василина* не раз чула, як сільські діти насміхалися з таких незвичних імен, хоча вдома тих самих хлопчиків і дівчаток лагідно називали звичними *Васильками*, *Іванками*, *Анничками* чи *Марічками*. *Дудлиха* ж намагалася переконати подругу, що головне – аби дитина була здоровою й щасливою, а ім'я не визначає долі: є щасливі *Івани* й нещасливі *Івани*, є щасливі *Марійки* й ті, кому не судилося добра. «*Не ім'я вирішує, а те, що кому написано у книзі життя*», — казала вона. Та *Василина* стояла на своєму: хай піп назве дитину як завгодно, але для них онук завжди буде *Михайликом* – і крапка [90, с. 112–123].

Варто зауважити, як підкреслює О. Чижмар, що Іван Чендей наділяє «непопулярними в гірському середовищі» іменами саме персонажів із негативними чи одіозними рисами, що свідчить про його послідовність у дотриманні принципів реалізму [97, с. 91].

Експресивно-оцінна функція ЛХА у прозі Івана Чендея полягає в передачі, за Л.О. Белеєм, «усього спектру емоційно-експресивних оцінок – від інтимно-пеєтливих до пейоративно-згрубілих» [4, с. 66].

Пестливі ЛХА Іван Чендей спрямовує переважно на адресу дітей: «*Та най дає вії таке ім'я, яке хоче... А ми будемо собі внучка називати тільки Михайшком!*» [90с. 247]; «*- Може, Юрчику й не треба б!*» [92, с. 334]; «*- Я прийшов до вас ще й за порадою: чого ви наших Васильків, чого ви наших Марічок та Іванків не вчите закону божому?*» [86, с. 371]; «*Я знав родину, де мали двох Марічок, двох Василя, двох Іванків... Нині вже не так скупо на красні імена, як скупо стало на діток... Є й Оксанки, Наталочки, Тетянки. Ольги... - розповідав повільно, докладно*» [96, с. 54]; «*- Бери, бери, Юстинко!*» [92, с. 124]; «*...дома тих дітей ласкаво називали Васильками та Іванками, Анничками та Марічками...*» [86 с. 50] та ін.

Емоційні варіанти імен та прізвищ використовуються письменником для називання дорослих у відповідному контексті: «- *Іванку, Іванку!.. А що ти мені казав?..* – *промовив Стах і погладив Івана Каламаря по холодному лицю* («Іван»); *До Антонка, ні, вже не до Антонка, а до ювіляра Антона Федоровича Кукурічки...; Роман Перевесло! Романко! Перевесельце! Перевеслице!* – *Антон Федорович залюбки слово творив, мовби жонглював і забавлявся, мислив і домислював*» [83, с. 87] та ін.

ЛХА, які вказують на реальних прототипів літературних персонажів, називаються дейктичними, вони нерідко виступають одним із мовностилістичних засобів іносказання - езопової (прихованої, завуальованої) мови.

Дейктичні ЛХА, на погляд Л.О. Белей, умовно можна поділити на дві групи. В одних випадках їх використовують для заперечення зв'язку між літературним персонажем та його прототипом, реальною особою. У трансформованому антропонімі реальної особи, який стає ЛХА, легко відчитується справжнє іменування прототипа, що в результаті лише посилює переконання про безпосередній зв'язок літературного персонажа та певної реальної особи. В інших випадках за допомогою дейктичних ЛХА автор висловлює крамольне ставлення та негативну оцінку певних персонажів, а відтак і певних явищ суспільного життя [4, с. 97].

У повісті Івана Чендея «Житіє Антона Кукурічки» особливе значення мають дейктичні літературно-художні антропоніми. Це сатиричний твір, у центрі якого – університетський викладач і письменник, що готується святкувати своє п'ятдесятиріччя. Як слушно зазначає О. Чижмар, прототипами персонажів виступають реальні представники ужгородської інтелігенції другої половини 1980-х років XX століття. Саме тому основу антропонімікону твору становлять дейктичні ЛХА [97, с. 88].

У повісті Івана Чендея «Житіє Антона Кукурічки» літературно-художній антропонім *Вольдемар Ілліч Лапузко* вказує на свого реального прототипа – закарпатського письменника *Володимира Івановича Ладичця*. Для реалізації

дейктичної функції цього оніма автор трансформував справжнє ім'я, надавши йому германізованого звучання, а також використав ініціали імені, по батькові та прізвища прототипа. Так, у тексті зустрічається згадка: «шановний і нині здрастуючий Вальдемар Ілліч Лапузко також удостоївся подібного видання» [83].

У повісті Івана Чендея «Житіє Антона Кукурічки» дейктичний літературно-художній антропонім *Валентин Валентинович Гай* позначає завідувача кафедри головного героя. Автор створив його на основі реального імені професора *Василя Васильовича Гомонная*, який очолював кафедру педагогіки Ужгородського державного університету. Ім'я та по батькові Іван Чендей залишив із тими самими ініціалами, а прізвище персонажа «Гай» утворив шляхом синкопи [97, с. 88].

У повісті Івана Чендея літературно-художній антропонім *Вікентій Юлійович Дудла* використано для позначення секретаря місцевої закарпатської письменницької організації. Цей онім має виразну дейктичну функцію, адже вказує на реального прототипа – *Василя Юрійовича Вовчка*, який із 1983 року очолював Закарпатську обласну організацію Спілки письменників України [97, с. 88]. Одна з героїнь повісті *Теодора Карлівна* по-своєму іменує місцевого літературного лідера, спитавши у секретарки *Верушки*: «- Підписав Вінценс?» [83, с. 101]. Можемо припустити, що тут є іронічний натяк на вінценосну особу.

У повісті Івана Чендея «Житіє Антона Кукурічки» до дейктичних літературно-художніх антропонімів тяжіють особливі найменування, створені автором на основі реальних імен та по батькові конкретних осіб. Так, *Олександр Іванович* співвідноситься з *О.І. Маркушем*, *Лука Васильович* – з *Л.В. Дем'яном*, *Юлій Васильович* із Кум'ят – з *Ю.В. Боршошем-Кум'ятським*, *Федір Михайлович* із Осою – з *Ф.М. Потушняком*, *Олесь Терентійович* – з *О.Т. Гончарем*, а *Михайло Панасович* – з *М.П. Стельмахом*. Автор наголошує: «Що вам казати про Юлія Васильовича з Великих Ком'ят?..» і підкреслює, як уславив Закарпаття у слов'янському світі знаний учений та дослідник *Петро Васильович*, а також яких відзнак заслуговує *Федір Михайлович* із Осою не лише

як прозаїк, а й як археолог та етнограф» [83, с. 46].

Попри те, що основу антропонімікону повісті Івана Чендея «Житіє Антона Кукурічки» становлять дейктичні літературно-художні антропоніми, автор застосовує й інші їхні типи, аби створити психологічно обґрунтований образ головного персонажа. Такі найменування допомагають письменникові надати власну художню інтерпретацію подій та дійових осіб. Риси амбітності й марнославства *Антонна Кукурічки* Іван Чендей виразно показує у внутрішньому монологі героя, який тішиться тим, що його прізвище увійшло до історії Закарпаття поряд із іменами видатних постатей краю. За спостереженням О. Чижмар, неприродність та відверта іронічність прізвища *Кукурічка* у поєднанні з аморальними рисами самого персонажа свідчать про утопічність і нездійсненність мрій *Антонна Кукурічки* [97, с. 88].

Помітною антропонімічною деталлю, що додатково підкреслює строкатість і суперечливість характеру *Антонна Кукурічки*, є сучасне й претензійне ім'я його доньки – *Лаура*, яку він ніжно називає *Лауркою*.

Характерною рисою антропонімічної манери Івана Чендея є уважний і психологічно обґрунтований вибір іменної форми, що відповідає конкретній мовленнєвій ситуації та відображає соціальні чи родинні взаємини між мовцем і названим персонажем.

Отже, літературно-художня антропонімія є вагомим мовним інструментом у творчому доробку Івана Чендея. Як добір власних імен персонажів, так і їхня функціональна роль у характеристиці образів виразно засвідчують майстерність і талант письменника.

Літературно-художня антропонімія Івана Чендея є визначним явищем у розвитку закарпатоукраїнської традиції, адже письменник не лише творчо засвоїв і продовжив багатий досвід своїх попередників у використанні ЛХА, а й істотно розширив загальноукраїнський антропонімікон ХХ століття, запровадивши низку новаторських прийомів.

Таким чином, онімний простір літературного твору визначається його тематикою, жанровою специфікою, авторським задумом та індивідуальним

стилем письменника. Центральне місце в системі літературно-художніх онімів належить антропонімії, тоді як топонімія та інші різновиди власних назв виконують переважно тлóву функцію. Саме антропоніми стають важливим інструментом для розкриття головної ідеї, виступаючи ключовими елементами складної композиції художнього тексту. Добір імен чи створення нових завжди потребує від автора ретельної та тривалої праці. Завдяки вдало обраним власним назвам читач сприймає твір крізь призму асоціацій і формує власні уявлення про порушені проблеми.

На відміну від реального життя, де ім'я слугує лише засобом ідентифікації й не викликає особливих емоцій, у художньому тексті антропонім виконує широкий спектр стилістичних функцій. У творчій майстерні письменника власна назва набуває додаткових конотацій, що надають їй особливої виразності.

Засновник ужгородської школи літературної ономастики Л. Белей трактує літературно-художні антропоніми як власні назви персонажів, що функціонують у художньому тексті. Учений уточнює їхні функції, додаючи до номінативної та характеристичної ще й ідеологічну та дейктичну (вказівну). У нашому дослідженні ми спиралися саме на запропоновану ним класифікацію літературно-художніх антропонімів.

Для мовотворчості Івана Чендея характерна лексична витонченість, стилістична досконалість, однак досліджена вона ще недостатньо, особливо що стосується питань ономастики у творчості письменника. Окремі питання про літературно-художні антропоніми у творчості І. Чендея дослідили Л. Белей, А. Вегеш, О. Чижмар, Л. Щока.

Джерельною базою літературної антропонімії Івана Чендея стали реальна антропонімія, фольклорна та біблійна.

За структурою літературно-художні антропоміи Івана Чендея можна поділити на однокомпонентні, двокомпонентні та трикомпонентні. Типовим для творів письменника є розмовні варіанти найменувань: пестливі та згрубілі імена, прізвиська, прізвища, андроніми (нази жінки за іменем, прізвищем чи

прізвиськом чоловіка, патроніми (назви сина або дочки, утворені від імені, прізвища, прізвиська чи професії батька).

У художніх творах І. Чендея переважають національно та регіонально значущі антроніми. Серед прізвищ закарпатців дуже багато готових чужомовних утворень 3-поміж іншомовних антропонімів у творах Івана Чендея переважають ЛХА угорського походження, чимало єврейських імен і прізвиш. Чимало власних назв Іван Чендей застосовує з метою сатиричного викриття, що особливо простежується у використанні дейктичних ЛХА в повісті «Житіє Антона Кукурічки». Такі антропоніми відсилають до реальних прототипів, проте їх поява в художньому тексті зумовлена мистецькою природою твору, яка виключає пряме копіювання дійсності. Дейктичні ЛХА становлять основу антропонімікону повісті, однак автор залучає й інші типи літературно-художніх антропонімів, що дають змогу реалізувати власну інтерпретацію подій та персонажів.

Іван Чендей прагнув впливати на антропонімійні смаки своїх сучасників. Виявляючи іронічне чи критичне ставлення до популярних іншомовних імен та послідовно використовуючи традиційні українські варіанти, письменник робив свій внесок у формування сучасного українського іменника.

Відмінною рисою антропонімійної манери письменника є уважний і психологічно обґрунтований вибір форми імені, що відповідає конкретній мовленнєвій ситуації та відображає соціальні чи родинні стосунки між мовцем і названим персонажем.

Таким чином, літературно-художня антропонімія у творчості Івана Чендея постає як один із провідних мовних інструментів. Вона є визначним явищем у розвитку закарпатоукраїнської антропонімійної традиції, адже майстер слова не лише успадкував і майстерно продовжив багаті надбання своїх попередників у використанні ЛХА, а й істотно збагатив загальноукраїнський антропонімікон ХХ століття, запровадивши низку новаторських прийомів.

2.2. Літературно-художня антропонімія у творах Мирослава Дочинця

Сьогодні в українській літературно-художній ономастиці існує ще небагато ґрунтовних досліджень, що детально аналізують ономастикон окремого художнього твору. Водночас такі праці є надзвичайно важливими, адже більшість письменників формує у своїх текстах неповторну систему власних назв, у якій по-різному взаємодіють оніми різних категорій.

Творчість Мирослава Дочинця належить до найвищих прикладів ономастичної майстерності. Закарпатський письменник, журналіст і редактор є автором численних романів, які останнім часом здобувають дедалі більшу популярність серед читачів. За твори «Криничар» та «Горянин» М. Дочинець був удостоєний Шевченківської премії. Майже кожна його книга присвячена постаті сильної та яскравої особистості.

Існує чимало літературознавчих статей, присвячених книгам М. Дочинця, а також цікавих коментарів (О. Гавроша, Є. Сверстюка, В. Герасим'юка, М. Слабошпицького, Т. Вергелеса та ін.), проте мовознавчий аспект досліджено недостатньо. Літературно-художнім антропонімам у романах письменника приділили увагу у своїх працях Л. Прокопович, С. Жила, Л. Теребус та ін. А. Вегеш дослідила імена персонажів у романах М. Дочинця «Лис у винограднику», «Вічник. Сповідь на перевалі духу», «Криничар. Діяріюш найбагатшого чоловіка Мукачівської домінії», «Горянин. Води Господніх русел», «Світован. Штудії під небесним шатром», «Мафтей», «Діти папороті», звернувши увагу на метафоричність назв та румунський слід у його ономастиконі [15–20; 22]. Водночас онімний простір низки інших творів автора залишився поза увагою дослідників або малодосліджений. Саме тому, на нашу думку, аналіз літературно-художніх онімів цього твору є актуальним.

Так, наприклад, онімний простір збірки «Світло семи днів» М. Дочинця постає як цілісна й багат шарова система: у її центрі знаходяться літературно-художні антропоніми та топоніми, тоді як на периферії розташовуються асоціоніми, космоніми, геортоніми, ідеоніми, ергоніми,

еклезіоніми, зооніми й міфозооніми. Усі ці різновиди власних назв сприяють реалізації авторської ідеї, виконують функцію увиразнення та активно використовуються у складі різноманітних стилістичних конструкцій.

Власні імена становлять невід'ємний елемент структури та важливу складову художнього твору. Вибір певної антропомоделі для позначення персонажа визначається насамперед його характером, а інколи й соціальною приналежністю. Використання численних імен зумовлюється просторово-часовими рамками та масштабом описуваних подій (зокрема, збільшенням кількості різних імен у відтворенні окремих історичних епізодів). У досліджуваному онімному просторі антропонімі класи охоплюють імена, прізвища, по батькові, прізвиська, теоніми, міфоантропоніми та біблійні антропоніми.

Серед літературно-художніх антропонімів збірки «Світло семи днів» виділяються імена персонажів: *Петро, Августина, Анночка, Ілько, Толя, Мара, Федорцьо, Андрій, Олена, Жанна, Наталя, Римма, Юлія, Оля, Святослав, Олег, Женя, Тереза, Олекса, Ярослав, Митрик, Орест, Микола, Вадим*. Найбільш вживаними є імена *Федорцьо, Петро, Ілько, Орест, Олена, Анночка* [42].

Серед прізвищ натрапляємо на суто закарпатські (*Шніцер, Бокшай*), загальноукраїнські, що називають відомих людей (*Лисенко, Кобзар, Шевченко, Коцюбинський, Стус, Довженко, Рильський, Ющенко*), прізвища інших антропосистем (*Гагарін, Ремарк, Ріхтер, Маркес, Моцарт, Бетховен, Бах, Гайдн, Шуберт, Шуман, Брамс, Шопен, Ліст, Скарлатті, Равель, Вівальді, Скрябін, Франк, Рахманінов, Прокоф'єв, Шостакович, Мессіан, Чайковський, Барток, Дубюссі, Геракліт, Анаксімен, Бальзака, Голсуорсі, Гюго, Драйзер, Гоголь, Лермонтов, Прус, Ремарк, Вільсон, Ренуар, Шекспір, Толстой, Сталін, Гітлер, Черчилль, Наполеон, Бонапарт*) [42].

Автор часто використовує модель ім'я+прізвище (*Ілько Снітар, Момчило Златич, Мара Златич, Андрій Ворон, Тарас Гладичів, Петро Калнишевський, Михайло Байдаков, Голда Меїр, Клод Моне, Ірина Рудь, Людмила Малкович, Соломія Крушельницька, Антон Чехов, Лев Толстой, Петро Сорока, Майкл*

Йогансен, Сергій Довлатов, Іван Величковський та ін.) [42].

Модель ім'я+ім'я по батькові трапляється рідко (*Емма Йосипівна, Іван Йосипович*). Фігурують на сторінках оповідань і прізвиська (*Рудьо, Ворон, Зваричка, Литвачка, Студена Марта*). Автор для називання використав займенники як засіб індивідуального позначення особи, що близький до власного імені (*Вона, Неї*), а також апелятив жінка, який перейшов у власну назву – *Жінка* [42].

У збірці фігурує 163 літературно-художніх антропоніми. Усі вони виконують і номінативну і характеристичну функції. Найбільша кількість літературно-художніх антропонімів указують на національну приналежність (*Ілько Снітар, Бокиай, Ріхтер*) та соціальну значущість (дідо *Рудьо*, дядько *Толя*, баба *Олена*, дід *Ворон*). Трапляються емоційно забарвлені (*Анночка, Ілько, Федорцьо*), хронологічно значущі (*Стус, Ющенко*) [42].

У кожному романі М. Дочинець послуговується теонімами. Його персонажі зображені як люди віруючі, тому звернення до Бога часто трапляється в текстах, і збірка «Світло семи днів» не становить винятку. Ми зафіксували 49 лексем *Бог*, а також й інші найменування Бога: *Господь* (9), *Ісус* (5), *Творець, Христос*, також *Дух, Дух Божий, Богоматір*. До біблійних антропонімів належать оніми *Лазар, Августин*, до міфонімів зараховуємо онім *Чугайстер*.

Письменник широко застосовує власні імена, які становлять органічну частину структури та змісту художнього твору. М. Дочинець має свободу у виборі найменувань для своїх персонажів, однак спирається на правила реальної антропонімії. Серед різних антропонімних класів найбільш поширеними є імена, прізвища, прізвиська та патроніми.

Топоніми, як і інші класи онімів, підпорядковуються загальним законам художнього контексту. Вони вирізняються експресивністю та стилістичною насиченістю, формують географічну основу твору, окреслюють його простір і створюють своєрідну контурну карту, на яку накладається сюжетна дія. Відсутність топонімів як орієнтирів та «пугівників» у сюжетному русі й

образній системі ускладнює досягнення правдивості опису [100, с. 332]. У художньому тексті їхня функція полягає у підсиленні локальної характеристики взаємозв'язку «персонаж – місце дії», адже герої часто перебувають у русі та змінюють просторові координати.

М. Дочинець використав багато топонімів. Ми згрупували літературно-художні топоніми за такими видами:

а) хороніми (назви країн, територій): *Німеччина, Сибір, Югославія, Австралія, Каталонія, Італія, Австро-Угорщина, Єгипет, Ямайки, Закарпаття, Бельгія, Йордан, Україна, Франція, Ізраїль, США, Асканія-Нова, Миколаївщина, Гуцульщиною, Кувейт, Америка, Аляска, Пташиний острів, Захід, Галичина, Росія, Крим, Албанія, Європа, Англія, Румунія;*

б) ойконіми (назви міст, сіл, поселень): *Хуст, Белград, Мукачєво, Старий Мізун, Сорбонна, Відень, Париж, Мілан, Рим, Кельн, Бурже, Єрусалим, Дубина, Пеши, Лемберг, Прага, Седнів, Карадаг, Криворівня, Царгород, Бучач, Флоренція, Львів, Лізьє, Делятин, Київ, Спрінгфілд, Таганрог, Вльора;*

в) ороніми (гори, об'єкти рельєфу): *Карпати, Скляна гора, Горове гніздо, Синай, Павлова гора, гора Люта, Чернігівські Антонієві печери, Говерла, Оливна гора;*

г) гідроніми (назви водних об'єктів): річки: *Каїстр, Снова, Тиса, Латориця;* моря: *Егейське, Адріатичне, Іонічне.*

Таким чином, топоніми у досліджуваній збірці становлять один із найпродуктивніших розрядів онімів. Аналіз матеріалу показав багатство топонімної системи оповідань, представленої хоронімами, ойконімами, оронімами та гідронімами. Лише в межах художнього контексту топоніми набувають додаткових смислових відтінків, тоді як поза ним виконують виключно функцію локалізації.

Важливу роль у формуванні художнього світу відіграють периферійні оніми. Їхнє розширення дозволяє авторові відтворювати хронологію подій, позначати час, акцентувати окремі значущі деталі, створювати у читача асоціативні зв'язки та досягати потрібного емоційного ефекту. У більшості

випадків периферійні оніми мають факультативний характер, проте в певних контекстах вони стають визначальними: уточнюють хронотоп, передають мовну й історико-культурну інформацію, формулюють головну думку письменника та навіть розкривають ідейний задум твору. У збірці М. Дочинця вони реалізують низку функцій: номінативну, номінативно-характеристичну, характеристичну (з оцінним, національним і регіональним забарвленням), хронологічну та ідеологічну. Варто підкреслити, що всі різновиди периферійних онімів передусім виконують номінативну функцію.

Загалом ономастичний простір збірки включає такі периферійні групи літературно-художніх онімів: космоніми, ергоніми, прагматоніми, хрематоніми, ідеоніми та абстрактоніми.

Космоніми (назви космічних об'єктів: галактик, зірок, планет, супутників, астероїдів, комет і т. ін): *Місяць, Сонце, Небо*.

Ергоніми (назви вулиць, бульварів, площ, провулків, набережних): *Хрещатик, Європейська площа, Інститутська, площа Грушевського*.

Прагматоніми (назви споруд, будинків): *Мукачівський винзавод, Свято-Юріївський храм, Ромашка (крамничка), Алькатрас, Києво-Могилянка, монастир Босих Кармеліток, Церква*.

Хрематоніми (назви різних предметів: знарядь праці, зброї, інструментів, приладів, побутових предметів, коштовностей): *«Зінгер», «Победа», Нобелівська премія*.

Ідеоніми (назви художніх творів, картин, фільмів, вистав тощо): *фільм «Тиха дуель», трактат «Про природу», назви творів: «Чорний обеліск», «Гімн єдності», «Гімном слави», «Лис», «Вічник», «Кринчар», Мафтей», «Душа Мукачева», «Історія однієї душі», «Огляд пташиних хвороб Страуда», «Імперія федеральних тюрем 1790-1960 рр.», «Погляд середини», «Продавець дріб'язку», «Світован», «Синій зошит», «Розрад-гора», «Хліб і шоколад», «Горянин», «Місячна роса», «Дорога в небо», «Руки і душа», «Курси крою і життя», «Дами і Адами», «Булава і серце», «Книга надиху», «Світильник слова», «Карби і скарби», «Чайка», Псалтир, «Шпигуни-союзники», «Дюнкерк», «Смерть*

Сталіна», «Темні часи», «Улісс», «Кобзар».

Абстрактоніми (асоціоніми) філософські категорії, моральні та інтелектуальні якості людини, фізіологічний та психологічний стан людини, назви часових і просторових понять тощо): *Дім, Світло, Вітер, Дороговказ, Хребет, Серце, Ритм, Пастка, Довірливість, Неснішність, Терпіння, Відкриття, Джерело, Істина, Воля, Доба, Час, Простір, Життєвий шлях, Життя, Число, Смерть, Надія, Довіра, Віра, Любов, Радість, Зрілість.*

Онімізація апелятивів – назв неістот – часто зумовлюється персоніфікацією, тобто наданням об'єктам людських рис, властивостей чи здібностей. Повна персоніфікація відбувається тоді, коли денотат постає в образі людини, що характерно для фольклорних жанрів – казок, легенд, притч [80, с. 19]. Взаємодія між власними та загальними назвами проявляється у процесі онімізації апелятивів, коли вони перетворюються на оніми лексико-семантичним шляхом. Такий перехід стає засобом естетизації дійсності, прагненням осмислити її поза межами часу й простору на іншому естетично-філософському рівні.

Дослідження підтверджує, що М. Дочинець активно вводить у свої твори власні імена, які стають невід'ємною складовою їхньої структури та важливим елементом художнього тексту. Серед антропонімних класів домінують особові імена, прізвища, прізвиська та патроніми (*Петро, Шніцер, Андрій Ворон, Литвачка, Студена Марта*); значну частку становлять також теоніми (*Бог, Господь, Творець, Христос*). За будовою антропоніми поділяються на одночленні («ім'я», «прізвище», «прізвисько», «ім'я по батькові») та двочленні («ім'я + прізвище», «ім'я + ім'я по батькові»). Літературно-художні антропоніми найчастіше виконують номінативну функцію, мають національну, хронологічну та соціальну значущість, а окремі з них вирізняються емоційним забарвленням.

Отже, літературно-художні антропоніми виявляють творчий потенціал автора. Мирослав Дочинець майстерно добирає імена з реальної антропонімії, створює нові оніми на основі усталених моделей та шляхом переходу

апелятивів у розряд власних назв. У кожен антропонім він вкладає певну оцінку, роблячи його найстислішим засобом характеристики персонажа. Імена героїв значною мірою формують «обличчя» художнього твору. Для своїх персонажів письменник обирає такі найменування, що несуть художнє навантаження: вони, з одного боку, позначають суттєву рису героя, а з іншого – відображають ставлення автора та інших персонажів до нього. Серед найпродуктивніших онімних розрядів у збірці М. Дочинця виокремлюються топоніми, представлені хоронімами (*Італія, Закарпаття, Галичина, Крим, Єгипет*), ойконімами (*Хуст, Відень, Криворівня, Львів*), оронімами (*Карпати, Скляна гора, Говерла*) та гідронімами (*Тиса, Латориця, Адріатичне море*). З'ясовано, що топонімні класи у проаналізованих оповіданнях поділяються на два структурні типи: однокомпонентні (як прості одноосновні, так і складні двоосновні) та двокомпонентні (наприклад: *Америка, Криворівня, Скляна гора*). У периферійному онімному контексті простежуються різні типи власних назв, серед яких найчастіше трапляються ідеоніми («*Лис*», «*Вічник*», «*Душа Мукачєва*»), асоціоніми (*Істина, Воля, Час*), прагматоніми (*Мукачівський винзавод, Києво-Могилянка*). Меншою мірою представлені космоніми (*Місяць, Сонце*), ергоніми (*Хрещатик, вулиця Інститутська*) та хрематоніми («*Зінгер*», «*Побєда*»). Такі оніми формують тло оповіді, підкреслюють деталі повсякденного життя персонажів, їхні думки, працю, захоплення й звички.

Таким чином, онімний простір за своєю внутрішньою організацією є складною системою, що структурно складається з полів із центральними та периферійними розрядами. У «ядрі» збірки М. Дочинця розташовані антропоніми й топоніми, тоді як периферію формують асоціоніми, космоніми, ідеоніми, ергоніми, зооніми та інші. Периферійні оніми в художньому тексті не виконують провідної ролі, а лише створюють тло для зображуваних подій.

Літературно-художня ономастика як окремий науковий напрям має власний предмет дослідження та специфічні методи. Її основні завдання полягають у вивченні походження й розвитку власних назв, їхніх структурних характеристик, функційного навантаження та стилістичної ролі в художньому

тексті. Хоча наукових праць із цієї галузі поки небагато, можна стверджувати, що значний і неповторний за історичною специфікою прозовий доробок закарпатських авторів, зокрема Мирослава Дочинця, привертає увагу сучасних дослідників і сприяє формуванню регіонального осередку ономастичних студій.

Здебільшого дослідники літературно-художньої ономастики розрізняють ЛХА, запозичені з реальної ономастики, та ЛХА-неологізми, які не мають подібності до реальної ономастики. Однак існують також ЛХА, запозичені з більш ранніх фольклорних і літературних текстів, незважаючи на схожість з реальними антропонімами. Л. Белей пропонує розрізняти первинні, вторинні та терціальні ЛХА, залежно від того, скільки проміжних етапів було в процесі формування ЛХА. Первинний ЛХА – це неологізм, вигаданий автором і певною мірою орієнтований на внутрішнє персональне використання [21, с. 23].

Усі первинні ЛХА є неологізмами. Первинні ЛХА найчастіше вживаються у фантастичних і сатиричних жанрах, а також у модерністських творах. Тут їхня питома вага значно вища. Склад первинних ЛХА неоднорідний, оскільки саме на первинних ЛХА найбільше позначається довільність і суб'єктивність авторського називання. Найдавнішими у вжитку є ЛХА, утворені авторами на основі української моделі персоналії. Іноді автори пишуть такі новотвори з малої літери, наприклад, горянин *старий* у М. Дочинця [21, с. 24].

Функціонально такі ЛХА дуже близькі до прізвиськ чи псевдонімів. Експресивний потенціал таких ЛХА здебільшого ґрунтується на відтворенні доособового значення імені, що включає натяки та припущення про риси характеру адресата, його соціальне та національне походження. Наприклад, у романі Мирослава Дочинця «Діти папороті» воїну *Хащі*, лісникові за фахом, також дається ім'я: *«Він любив казати: «Я – людина хащі», і прізвисько прижилося. У цивільному житті я був лісником і екологом»; «Він підвівся, тримаючись рукою за стовбур. Так і помер, не ворухнувши рукою. А може, його тримала кора сосни. Він помер непритомний, стоячи, як дерево»* [41, с. 23]. І смерть не змогла відокремити людину від дерева [21, с. 24]. Псевдо Філософ солдат отримав через свої постійні філософські роздуми та дискусії: *«Його всі*

називали філософом. Тому що він ніколи не втомлювався, ніколи не дивився на слухачів, а завжди говорив свою думку» [21, с. 24]. Боєць із позивним *Бугай* наполегливо стримував наступ танків: *«Я бачив, як стрілець Бугай викуриє цілу пачку, прикурюючи одну сигарету від іншої. Лише після цього він промовив кілька слів. Їхній танк, єдиний уцілілий, хоч і без боєприпасів, теж мав назву Бугай. Уцілили вони двоє – людина й машина»* [41, с. 37]. Ймовірно, таке прізвище він отримав завдяки міцному здоров'ю та фізичній силі, тож недаремно однакову назву носили і боєць, і танк [21, с. 24].

Первинні літературно-художні антропоніми формуються у сфері мовлення й функціонують лише в межах окремих творів. Їхня джерельна база є необмеженою, проте здебільшого неантропонімічною (апелятивна лексика, випадкові словосполучення), що забезпечує цьому типу виняткову експресивність, але водночас ускладнює їхнє закріплення в мовній системі. У разі такої асиміляції ЛХА втрачають свій ониматопоетичний характер [21, с. 25].

У художніх текстах домінують вторинні літературно-художні антропоніми. Це власні назви персонажів, запозичені з реального антропонімікону. Письменники застосовують справжні імена та їхні варіанти, прізвища, прізвиська, патроніми й андроніми, поширені серед знайомих чи односельців (наприклад, у телефонних довідниках чи списках виборців). Вторинні ЛХА формуються на основі двох типів реальних онімів.

- 1) реальних імен реальних осіб;
- 2) реальних онімів, які не асоціюються з реальними особами, принаймні у свідомості читача.

Утім, у деяких українських ЛХА автори свідомо трансформують енциклопедичне значення ЛХА реальних історичних постатей. Наприклад, у романі М. Дочинця *«Криничар»* увагу ЛХА привертає дочка вельможі *Петра Соломи Юлина Солома* (*«А мене Соломою Юлиною звать. А мене Юрком звати»*). Криничар закохується в Юлину. Його звернення до неї запозичене з народного джерела: *Юлина Соломіно, Юлина Перлина, дівоча Соломізія,*

Юлина-Соломино, Юлина-перлина, дівиця Соломіція тощо. Іноді її називають *Юлькою-пулькою*, але частіше – *Соломкою* [21, с. 27].

У романі М. Дочинця «Мафтей» читаємо: *«Мене звати Мафтей. Навіть у нашій красномовній підкарпатській цілині воно дивне. Але це ім'я не від Бога, а від людини. А всі люди недосконалі. Я ще не звик до свого імені, як собака не зникає до лопуха за вухом. Чорнобильський Авакум назвав мене так тому, що я прийшов у цю грішну Юдею вночі за часів апостола Матвія і великомученика Фета. Можливо, щоб не образити жодного святого, Божий чоловік дав їм однакове ім'я Матфей. Як палець і цвях. Як стовп і рама хреста. Цією даниною, народженою в сутінках ночі, в мені живуть два сонця – сонце вчорашнього дня і сонце завтрашнього. І це подвійне світло не засліплює мене»* [39, с. 234]. Прикметно, що терціальні ЛХА, запозичені з іншомовної літератури, успішно асимілюються в національні іменники і стають надбанням української культури.

Літературно-художні антропоніми в українській мові формуються переважно за допомогою базових мовних одиниць. До мовних ресурсів належать фонетичні, морфологічні, словотвірні, лексичні та синтаксичні засоби. Вони використовуються для протиставлення ЛХА їхнім реальним аналогам за такими параметрами, як «національна – регіональна мова» чи «нормативна – okazіональна мова». Як зазначає Л. Белей, онімічні звукові форми здатні породжувати різноманітні емоційно-сміслові конотації та відтінки. Таким чином, ЛХА з фонологічною структурою, що відповідає нормам української літературної мови, або їхні реальні синоніми протиставляються ЛХА з виразними діалектними ознаками [6, с. 42]. Наприклад: *Ферко, Микула, Никола* (М. Дочинець, «Вічник»). Опозиція «нормативний – okazіональний» виникає внаслідок штучного творення чи запозичення з реальної антропонімії тих ЛХА, чия фонетична структура має виразні неукраїнські риси. Такі форми, як *Глосік, Горік, Косік, Верка, Миколаєвич*, протиставляються нормативним українським варіантам *Глосик, Горик, Косик, Вірка, Миколайович*.

Українські науковці відзначають, що родинні зв'язки персонажів у межах

одного твору позначаються й на фонологічній організації їхніх імен. Таким чином, фонетичні засоби насамперед слугують для функційно важливої трансформації структури літературно-художніх антропонімів.

Фонетична структура літературно-художнього антропоніма набуває функційної значущості тоді, коли в ній простежуються регулярні або факультативні діалектні відмінності, а також у випадках її оказіонального переосмислення.

Морфологічні ресурси української мови рідко застосовуються для формування певного онімного значення літературно-художніх антропонімів. Окремі випадки здебільшого стосуються словозміни. Так, діалектні форми кличного відмінка на зразок *Іва*, *Оле*, *Васи* виразно передають бойківський чи гуцульський колорит. Можливі також звертання у формі називного відмінка або невідмінювані українські прізвища на *-ко* [21, с. 29]. Дослідники відзначають, що серед морфологічних засобів письменники найчастіше використовують множинну форму ЛХА. Така номінація створює ефект типізації, а самі антропоніми у множині наближаються до апелятивів.

Імена персонажів у творах сучасних українських письменників привертали увагу численних дослідників (Ю. Карпенко, М. Мельник, Л. Белей, Л. Масенко, Г. Лукаш та ін.). Уже згадувалося, що власні імена персонажів М. Дочинця часто вважають продуманими, вишуканими, рідковживаними та фольклорними. Автор приділяє питанню власних імен, на нашу думку, дуже багато уваги. Усі вони несуть певну інформацію. І хоча, за словами Юрія Карпенка, дослідження власних назв у художніх творах є «геніальним», ми спробуємо його дослідити. Так, прототипом головного героя «Вічник» є реальна людина, закарпатець, музикант *Андрій Ворон*. Якби автор залишив справжнє ім'я героя, воно все одно було б красномовним. Адже в міфологіях багатьох народів ворон, як і його перший предок Тьма, займає почесне місце як птах, що створив світ [17, с. 74]. Як істота, що давно живе на світі, ворон вважається мудрим. *Андрій Ворон* був дуже старим (104 роки) і мудрим, як і *Вічник*. Мудрий сільський дід, носій здорового глузду – традиційний герой української

літератури. Він проголошує вічні істини, іноді протиставляючи їх світогляду молоді. Вічник – дід Карпат, а Карпати справедливо вважаються осередком національної ідентичності, традицій і близькості з природою. Дочинців герой подолав усі випробування, які випали на долю його землі. *«Цей герой – ніхто. Він не має ні професії, ні імені, ні національності. Я хотів зобразити одного воїна»*, – говорить автор [40]. *«Хоча його позбавили всього – дому, землі, свободи, - «вони не змогли забрати його безсмертної душі. Бо вони і їхній режим не знали головного закону, вічного закону»* [40, с. 56]. Перебуваючи на засланні на Колимі, головний герой називає себе табірним дружинником. Наприкінці роману герой підсумовує: *«Я в цьому світі назавжди. Я в цьому світі назавжди. Так, я -вічник»* [17, с. 74]. Автор описує долю людини, яка формує алгоритм життя в пошуках істини та досягненні гармонії зі всесвітом. *«Життя віруючої людини – це служіння, день за днем, хвилина за хвилиною. Служіння людям, служіння собі, служіння вічності. Вічник досягає вічного закону, безсмертя духу»* [40, с. 87]. М. Дочинець торкається тем загальнолюдського значення, вічних тем, які стосуються пошуку сенсу життя і ролі особистості в контексті фундаментальних основ природи і Всесвіту. Його «Вічність» стосується «вирішальних мотивів людського буття, пов'язаних із життям і смертю, людиною і природою, людиною і Богом, любов'ю і ненавистю, добром і злом, творенням і руйнуванням» Мирослав Дочинець звертається до тем загальнолюдського значення, до вічних питань, що охоплюють пошук сенсу життя та місця особистості у контексті основоположних законів природи й Всесвіту. У творі «Вічність» він порушує ключові мотиви людського існування, пов'язані з життям і смертю, взаєминами людини з природою та Богом, протиставленням любові й ненависті, добра й зла, творення й руйнування [17, с. 74].

Головний персонаж роману має безліч імен, усі вони виникають із того, як його називають інші. Він зізнається, що люди зверталися до нього «з недовірою, з острахом і пошаною – знахар, лицар, відун, босоркун, характерник, вічний дід, той, що мешкає в чорному кущі...» [17, с. 74]. Імен справді багато й кожне

цікаве, однак автор обирає для героя назву *Вічник*, яка має символічний зміст. Цей образ постає як носій ідей та гіпотез найвищого рівня. Зв'язок між образом-ідеєю та концептуальним баченням світу може бути більш чи менш очевидним, проте шлях від художнього образу до вербалізованого символу завжди закладається автором свідомо або несвідомо [17, с. 74].

Перш за все, назва «Вічник» вказує читачеві на те, що концептуалізація відбувається через образи-ідеї, або образи-символи. Головний герой розуміє, що і тварини, і люди – «лише порох у вічному кругообігу життя». Слова «вічність» немає у словнику. Однак, виходячи з визначення слова вічність, можна побачити, що це «без початку і без кінця в часі, незалежний від часу, незмінний, не зникаючий, такий, що продовжує існувати» [17, с. 74].

Як бачимо, авторське новоутворення *Вічник* має інформаційне наповнення (інформаційно-стилістична функція) та оцінний момент (афективно-стилістична функція). Разом вони мають кілька смислових шарів, які працюють на теми, ідеї та художні наміри, виражають внутрішній світ і показують різні думки та оцінки автора [17, с. 74].

Даючи імена персонажам, автор стає творцем. Він створює всесвіт складових імен, які стають квінтесенцією і первинними по відношенню до того, що зображено в тексті. Літературні імена, створені автором, «говорять, з одного боку, про прагнення автора відірватися від прецеденту подвоєння і, як наслідок, спотворення сенсу, а з іншого – про бажання автора уникнути нейтральності і, водночас, «затертої» анонімності імені-означення». Ці нові імена з'являються не відразу, а поступово, в міру розгортання дії твору, вони функціонують як метафори, що руйнують традиційні упередження і створюють нові поняття, такі як траєкторія, час, інша соціальна група або психологічний тип» [17, с. 66].

Авторський неологізм *Вічник* схожий на ім'я вічного жида (неспокійного мандрівника, вічного блукача). Але в контексті постмодернізму, з його особливим розумінням часу і простору, «*відкритим кореневищем, спрямованим у простір, ця конотація набуває нового значення – той, хто вільно рухається в часі*» [17, с. 74]. А *Вічний* – це зерно, «з якого замісили борошно і спекли хліб

життя для вічного бенкету» [17, с. 75].

Цікаві й інші імена героїв: *Знахар, Знатник, Відун, Босоркун, Характерник, Вічний Дід, Той, що живе в чорній хащі*. На нашу думку, всі ці імена є лише тривіальні додатки до імені *Вічник*. Ці імена є синонімами до слова чарівник. «*Чарівник (чаклун, віщун, чаклун, персонаж, чорнокнижник, баштанник, хімік, ярижник, знахар, босоркань, шаркань, відьмак) – реальна людина з надприродними здібностями, набутими від народження або за договором з нечистою силою*» [17, с. 75].

Розглянемо, чи існує генетичний зв'язок між цими термінами. Відун – «*віщун, пророк*». У давніх слов'ян – *той, хто вгадує майбутнє*» [40, с. 66]. Саме слово походить від давньоруського слова, пов'язаного зі значенням «знати» або «передбачати». Санскритське слово «веда» означає «божественне знання» [17, с. 75]. Знахар (знахар) – «людина, яка лікує різні немедичні стани, а також займається чаклунством» [17, с. 75].

Однак є свідчення, що функції чаклунів і знахарів принципово відрізняються. «Чаклун діє на шкоду людям і є залежним від злих духів, а знахар не працює з нечистою силою і допомагає людям. «У знахаря є хата, повна всіляких ліків, трав і коріння, з яких він робить ліки. Кажуть, що знахар розуміє мову тварин, птахів і рослин» [17, с. 76].

Босоркуни – упирі, «як вампіри» [38]; Характерники – «чаклуни, чарівники» [40, с. 56]. «Характерниками», тобто людьми з надприродними здібностями, називали козаків. Літературно-художнє уособлення «Вічний Дід» – це не натяк на нечисту силу, а вказівка на поважний вік персонажів. Велику таємницю несе в собі ониматопея «той, що в чорній хащі живе». На появу цієї ониматопеї вплинуло табу, і «номінація була відповідно замінена». Подібні народні пісні на рівні диявола можна знайти у фольклорі, в «Лісовій пісні» Лесі Українки («*Той, що сидить на скелі*») та в романі Любка Дереша «Маленька темрява, або На краю світу» («*Той, що ховається від самого себе*»).

Чорна хаща – дуже віддалене і «темне» місце, туди мало хто ходить, і люди, які там живуть, теж дивні і «темні». Вічник спілкується з природою і

живе далеко від людей. Вічник вважає себе не магом, а частиною природи: «Живим колом у горах, піщинкою в мушлі, я виношував у собі перлину безсмертної душі. Тоді, покинутий світом, покинутий людьми, замкнений у кам'яних сховищах своєї батьківщини, я знайшов радість свободи волі і піднесення духу» [17, с. 76]. Як бачимо, ці прізвиська лише частково характеризують героїв, деякі з них (*Босоркун*, *Галактерник*) відрізняються від інших своїм лексичним навантаженням. Але чи не найвідповіднішим з усіх ЛХА є ім'я Знахар, що неодноразово підтверджується в тексті роману: «Чутки про безіменного знахаря розійшлися по всій Верховині, і люди приносили ліки аж з Мукачева, Дебрецена та Лемберка» [17, с. 76].

Надприродні таланти іноді передавалися онукам від бабусі, яку «в селі називали шептухою». Вона кидала гральні карти, виливала віск, ворожила по волоссю, народжувала дітей і ховала померлих» [17, с. 76]. Аптекарь *Георгій* передав йому знання про трави та ліки, а пізнавати світ і розуміти своє оточення він вчився у людей різних національностей. Цікавою є авторська інтерпретація образу *Ладрага*. З тексту роману дізнаємося, що батьком Вічиніча був пан Драг, який приїхав «з Відня до діда на канікули»; М. Дочинець також подає історичні відомості про короля *Кусто*, якого люди називали *Драгом* через його «диявольську вдачу». «Румунською мовою це означає диявол» [17, с. 76]. На нашу думку, це не зовсім коректне тлумачення. Ім'я румуна в міфі – Драк («Драк – диявол, демон, біс» [17, с. 142]). Також, на думку П. Чучки, синонім Драг – «південнослов'янське ім'я, в основі якого лежить праслов'янський прикметник дорг (дорогий, милий, рідний)» [17, с. 77].

Тим не менш, дійсно існує описаний автором *Le Gendre*, пов'язаний з назвою Драгово. Серед імен головних героїв виділяється ім'я *Монах*. «Мене називали монахом, але я ним не був» [17, с. 77]. Це була людина побожна, яка довгий час жила відлюдником у катакомбах, товаришувала з ченцями, вчилася сама і навчала інших. Він проповідував людяність, смиренність і гармонію зі світом, саме тому його називають ченцем; ЛХА походить від позначення схожості з людиною в духовному стані. Справжні ченці зазвичай називалися

канонічними варіантами своїх християнських імен: *Василь, Пейсій, Неофіт, Георгій, Акакій, Кирило, Лавр*. Головний герой має надприродні здібності, але, на відміну від Бога, він не є всемогутнім. Тема Бога є наскрізною у всіх романах М. Дочинця, включно з «Вічником».

Головний герой часто думає і говорить про ім'я Бога. Саме Боже ім'я як істинна сила постійно супроводжує Вічника на кожному життєвому шляху, і таким чином він особливо поглиблює своє спілкування з Господом. Згідно зі Святим Письмом, Бог володіє найвищими духовними якостями, такими як святість, вічність, мудрість, незалежність, справедливість, всевидючість і велич. Автор називає Бога різними іменами: *Кузен, Отець, Господь, Бог, Ісус, Дарувальник, Творець, Син Божий, Лікар, Майстер, Великий Гончар, Великий Ремісник, Верховна Істота. Номіноване божество*, виражене лексичною одиницею *Всевишній Господь, Верховна Істота*, описується як: «Той, хто володіє світом», «Той, хто є символом величі, всемогутності» [17, с. 78].

«Ідея вищої істоти не вигадана, не нав'язана, вона успадкована в наших генах від наших предків» [17, с. 78]. Головний герой розуміє, що люди – «раби природи, але коли ми з Богом, ми мудрі діти всесвіту». Сам Бог і Його ім'я мають лише божественну енергетику. Ім'я Творець подається у значенні «той, хто створив світ, той, хто творить» («сьоме – одне з чудес, створених Творцем» [40, с. 197], «і найбільша таємниця полягає в тому, що коли майстер творить, Творець оберігає його» [40, с. 151], «той, хто творить це тому, що шукає підтримки у Творця» [40, с. 159]. Для М. Дочинця Творець – це великий гончар, великий ремісник, лікар, великий учитель. Бог є творчою і спрямовуючою силою. «Рівний серед рівних, маленька частинка живого світу, частинка найглибших таємниць, плід праці великого Майстра» [40, с. 67]; «Все вигладжене рукою Майстра» [40, с. 192]; «Але людина – глина, а великий гончар може виліпити з тебе чудо Зможе. З твоєю допомогою» [40, с. 265]; «Тільки великому майстрові дано допомогти виліпленій душі» [40, с. 272]; «Коли лікар принесе ліки в годину страждань, не відвертай вуст своїх від гіркого гробу» [17, с. 193].

У романі «Вічник» М. Дочинця структура літературно-художніх антропонімів відображається як важливий елемент, що допомагає відтворити атмосферу історичного періоду, що описується. Ці антропоніми відображають не лише соціокультурні особливості того часу, а й глибинні психологічні характеристики персонажів, їхні внутрішні стани та моральні засади. Через вивчення структури літературно-художніх антропонімів можна отримати більш глибоке розуміння образів та тематики роману, що робить їх важливим аспектом аналізу твору.

Літературно-художні антропоніми виконують різноманітні функції та мають широкий спектр стилістичних варіантів, що дозволяє авторам використовувати їх для створення багатограних і запам'ятовуваних образів персонажів. Від реалістичних імен до символічних, говорячих, міфологічних, етнічних, фантастичних, гумористичних та алегоричних антропонімів, кожен тип відіграє свою унікальну роль у літературному творі. Розуміння та використання функційно-стилістичних типів ЛХА є важливим інструментом у руках письменника для створення насиченого та виразного літературного тексту.

У романі «Вічник» М. Дочинця зустрічаються різноманітні функційно-стилістичні типи літературно-художніх антропонімів, що сприяють розкриттю глибини персонажів та атмосфери твору: історичні, алегоричні, психологічні, етнічні, іронічні та символічні. Ця різноманітність додає тексту багатогранність та запам'ятовуваність, роблячи кожен персонаж унікальним.

У романі трапляються й біблійні літературно-художні антропоніми: *Святий Дух, Богородиця, Лазар, Архангел Михаїл, Святий Турн, Святий Павло* та ін. Серед ЛХА, запозичених із народних казок та літературних джерел, можна назвати такі: вовчиця *Полісун, Виводок*, цар *ГаДун*, цариця *Олена*, цариця *Веретениця*. Крім того, у творі згадуються мудреці й божества античного світу: *Платон, Сократ, Епіменід, Гомер, Аполлон, Орфей, Аскленій* та ін [17, с. 80].

У романі присутні й імена реальних історичних постатей, проте вони інтегровані у літературно-художню персонологію. Такі ЛХА позначають

часовий контекст, у якому розгортається дія твору. Це імена знаних закарпатців, що очолювали освітні заклади в різних країнах світу: доктор *Панькевич, Іван Орлай, Михайло Бардянський, Петро Додій, Іван Заманчик, Юрій Венерин Гуца*, а також постаті загальноісторичного масштабу – імператор *Франц Папа, Сталін, Луначарський*. Автор вводить ці реальні імена у свої історичні ремінісценції, створюючи відповідне тло та інтелектуальний контекст. Центральним героєм роману виступає ЛХА *Августин Волошин, Президент України*, якого іноді називають просто «Батько»: «Августин Волошин, прем'єр-міністр, був доктором богослов'я і шляхетним, хоч і суперечливим джентльменом. Його називали Батьком, і це ім'я йому дуже личило» [17, с. 80].

Ім'я відомого закарпатського розбійника *Миколи Штая* зафіксоване ще у двох різновидах: у регіональній інтерпретації: «...*патрулювати Миколу Штая, якого в селі називали Миколою Сухтеєм, і його негрів*» [40, с. 111], а також у формі, що відповідає угорській традиції іменування. Сам герой визнає: «*Я вмію писати лише два слова. У мадярській армії мене більшому не навчили*». І старанно виводить під літерами: «*Шугай Міклош*» [40, с. 115].

Автор не експериментує із закарпатськими іменами та прізвищами, а називає персонажів звичайними іменами, а імена черпає з прізвищ, прізвиць та імен реальних людей. Частина імен у романі – це загальнохристиянські імена: одні з них, як-от *Іван, Петро, Олекса та Юлина*, інші мають закарпатські діалектні особливості: наприклад, *Нутка, Микла, Телька та Ферко* [17, с. 81]. У прізвищах зустрічаються імена, характерні для регіону. Означення в прізвищах вказують на рід занять та сімейний стан. Соціально значущими є такі ЛХА: *професор Матіко, адвокат Гнот, син Сковаль, шляхетний лікар Фединець, редактор Володимир Бірчак, дід Гафіч, дід Петро Стойка* тощо. Це *чеський депутат Іржі Ружичка, єврейський корчмар Гершко, румунський аптекар Георгій Вадаск, грецький судновласник Закаріас і його сестра Платоніда, російський геолог Кадучніков, китайський мислитель Чжан Бао, мегрел Вано з Кавказу, колимська ворожбитка Тик* та інші.

Творчий потенціал автора, таким чином, виражається в його

літературно-художніх силогізмах: Мирослав Дочинець може вибирати ЛХА з реальних силогізмів, створювати нові силогізми на основі існуючих моделей і трансформувати назви в силогізми. Він надає ЛХА певну оцінку, а онім стає найлаконічнішим засобом характеристики героя. Імена персонажів багато в чому визначають «обличчя» художнього твору. Автор обирає імена, які мають певне значення для персонажів. З одного боку, ЛХА називає суттєві та характерні риси персонажа, з іншого – розкриває ставлення автора та інших персонажів до героя твору.

Отже, структура літературно-художніх антропонімів у мовотворчості М. Дочинця відображається в різноманітності й складності художнього світу твору. Автор майстерно використовує антропоніми для створення живих та автентичних образів персонажів, кожен з яких має свою унікальну характеристику та роль у сюжеті. Ця різноманітність антропонімів допомагає читачеві краще зрозуміти внутрішній світ кожного персонажа, їх взаємозв'язки та розвиток протягом твору. Така структура антропонімів надає роману глибину та індивідуальність, роблячи його цікавим та запам'ятовуваним для читача.

2.3. Порівняльний аналіз ономастичних систем Івана Чендея та Мирослава Дочинця

Ономастика – це наука про власні назви, яка охоплює антропоніми, топоніми, етніміми та інші типи онімів. У художньому тексті антропоніми виконують не лише номінативну функцію, а й стилістичну, символічну, експресивну, ідеологічну. Вони допомагають автору окреслити характер персонажа, створити асоціативне поле, передати національний, соціальний або регіональний колорит.

Порівняльний аналіз передбачає зіставлення: типів антропонімів (реальні, стилізовані, символічні); їхніх функцій (номінативна, стилістична, експресивна, ідеологічна); семантичного навантаження (етнічне, соціальне, філософське);

контексту використання (побутовий, міфологічний, духовний).

Антропоніми в прозі Івана Чендея та Мирослава Дочинця – це не просто мовні одиниці, а ключові елементи авторської мовної індивідуальності. Їхнє використання демонструє глибину художнього мислення, здатність через ім'я передати цілий спектр культурних, психологічних і філософських смислів. Порівняльний аналіз ономастичних систем цих письменників відкриває нові горизонти для лінгвістичних студій і підтверджує важливість ономастики як інструменту інтерпретації художнього тексту.

Так, у прозі Івана Чендея антропоніми часто мають глибоке етнокультурне коріння. Його персонажі носять імена, що відображають традиції, побут, ментальність закарпатського села. Іван Чендей використовує імена як засіб типізації, але водночас – як інструмент індивідуалізації. Наприклад, імена героїв часто несуть семантичне навантаження, яке підсилює сюжетну лінію або розкриває внутрішній світ персонажа. Стилiстично вони вписані в контекст народної мови, що створює ефект автентичності.

У творах Мирослава Дочинця антропоніми мають філософське, символічне забарвлення. Його іменники – це не просто назви, а маркери духовного шляху, внутрішнього пошуку, морального вибору. Імена часто мають архаїчне або сакральне звучання, що підкреслює глибину авторської концепції. Мирослав Дочинець створює власну ономастичну міфологію, де кожне ім'я – це код доступу до певного рівня смислової інтерпретації.

Порівняння ономастичних систем Івана Чендея і Мирослава Дочинця дозволяє виявити як спільні, так і відмінні риси. Спільним є те, що обидва автори активно використовують антропоніми як засіб художньої виразності, етнокультурної ідентифікації та стилістичного забарвлення. А відмінне – це те, що Іван Чендей тяжіє до реалістичного, побутового використання імен, тоді як Мирослав Дочинець – до символічного, філософського. У Івана Чендея ім'я – це частина соціального портрету, а у Мирослава Дочинця – частина духовного ландшафту.

Антропоніми в художньому тексті обох письменників виконують низку

функцій: номінативну, стилістичну, експресивну, символічну, культурологічну. Вони формують образну систему твору, передають авторське світобачення, відображають соціальні, етнічні та психологічні характеристики персонажів. У контексті регіональної літератури антропоніми також слугують засобом передачі локального мовного колориту.

У ономастичній система Івана Чендея антропоніми, як уже зазначалося, мають глибоке етнокультурне коріння. Автор використовує імена, що відображають побут, традиції та ментальність закарпатського села. Імена персонажів часто типізовані, але водночас індивідуалізовані через контекст, асоціації та стилістичне забарвлення. Іван Чендей тяжіє до реалістичного використання онімів, що сприяє автентичності художнього простору.

У прозових творах Івана Чендея антропоніми мають чітке етнокультурне походження, що зумовлено глибоким зв'язком автора з закарпатським мовним середовищем. Імена персонажів – такі як Петро, Марія, Іван, Юрко – є типовими для регіону, що сприяє автентичності художнього простору та відтворенню реалій місцевого життя. Функціональне навантаження антропонімів у Чендеевій прозі здебільшого реалізується через номінативну та типізуючу функції. Водночас спостерігаються елементи стилістичної індивідуалізації, які дозволяють автору передати характер, соціальний статус або внутрішній стан персонажа. Мовна стратегія письменника полягає у прагненні до реалістичного відтворення мовного середовища. Імена органічно вписані в діалоги, побутові ситуації, етнографічні описи, що забезпечує природність мовлення та глибину образної системи.

Таким чином, антропоніми у творах Івана Чендея виступають важливим елементом соціального портретування персонажів, сприяють формуванню етнокультурного тла та реалізації авторської концепції художнього світу.

Ономастична система Мирослава Дочинця несе в собі філософське, символічне, іноді сакральне звучання. Імена персонажів часто пов'язані з духовним пошуком, моральним вибором, внутрішнім розвитком. Автор використовує архаїчні, рідковживані або стилізовані імена, що підкреслюють

глибину його художньої концепції.

У прозі Мирослава Дочинця антропоніми відіграють ключову роль у формуванні авторського художнього світу, набуваючи символічного, ідеологічного та експресивного навантаження. Імена персонажів часто мають архаїчне, сакральне або стилізоване звучання – Мафтей, Синобур, Вічник – що надає текстам глибини та філософської багатозначності.

Функціонально антропоніми у творах Мирослава Дочинця виконують не лише номінативну роль, а й слугують кодом духовного шляху героя, маркером його внутрішньої трансформації. Ім'я стає засобом вираження морального вибору, пошуку істини, самопізнання, що відповідає загальній концепції авторського світобачення.

Мовна стратегія письменника полягає у створенні власної ономастичної міфології, де кожне ім'я – це не просто назва, а семантичний вузол, що поєднує культурні, релігійні, історичні та філософські смисли. Такий підхід дозволяє Мирославу Дочинцю формувати метафізичний художній простір, у якому антропоніми виступають як знаки духовної глибини та інтелектуального напруження. Тому, можемо вважати, що ономастична система Мирослава Дочинця є складовою його авторської стилістики, що реалізує концептуальні засади твору та сприяє індивідуалізації мовного образу письменника.

Отже, антропоніми в прозі Івана Чендея та Мирослава Дочинця є важливим засобом мовної індивідуалізації, що відображає авторське світобачення, стилістичну манеру письма та культурну ідентичність. Порівняльний аналіз їхніх ономастичних систем розширює уявлення про функціональне багатство власних назв у художньому тексті та підтверджує актуальність ономастичних студій у сучасному мовознавстві та літературознавстві. Обидва письменники активно використовують власні назви для створення глибоких, багатогранних художніх образів, що відображають соціальні, етнокультурні та психологічні характеристики героїв. Імена персонажів у їхніх творах мають виразне стилістичне навантаження, слугують

інструментом формування авторського художнього простору, передають емоційний тон, ідеологічні акценти та концептуальні засади тексту. Через антропоніми письменники реалізують власне бачення світу, формують індивідуальну стилістику мовлення та наративу. Автори демонструють високий рівень ономастичної майстерності, хоча реалізують її в різних стилістичних площинах: Іван Чендей – у реалістичному, етнографічному ключі, Мирослав Дочинець – у символічному, філософсько-метафізичному. Така різноплановість засвідчує багатство ономастичних ресурсів української художньої прози та відкриває перспективи для подальших лінгвістичних студій.

Висновки до розділу 2

У результаті аналізу структурних та функціонально-стилістичних типів літературно-художніх антропонімів у творах Івана Чендея та Мирослава Дочинця було виявлено, що антропонімія в їхній прозі виконує не лише номінативну, а й глибоко символічну, стилістичну та ідеологічну функції.

У творах Івана Чендея антропоніми відзначаються різноманітністю структурних форм (прізвища, імена, прізвиська, патроніми) та стилістичною маркованістю. Вони часто відображають соціальний статус, етнічну приналежність, ментальні риси персонажів, а також слугують засобом створення колориту закарпатського регіону. Автор майстерно використовує антропоніми як інструмент для розкриття внутрішнього світу героїв і побудови міжособистісних конфліктів.

У прозі Мирослава Дочинця антропонімія набуває філософсько-символічного звучання. Імена персонажів часто мають етимологічне або культурно-асоціативне навантаження, що підсилює ідейно-естетичний зміст творів. Автор тяжіє до використання архаїчних, біблійних та слов'янських імен, що підкреслює його прагнення до духовного осмислення буття та національної ідентичності.

Таким чином, антропоніми у мовотворчості письменників є важливим елементом художньої структури, що сприяє глибшому розумінню авторського задуму, характерів персонажів і культурного контексту. Порівняльний аналіз засвідчив, що хоча Іван Чендей і Мирослав Дочинець використовують антропоніми по-різному, обидва автори демонструють високу мовну майстерність і глибоке розуміння функціонального потенціалу імен у художньому тексті.

ВИСНОВКИ

Глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, впливають на розвиток науки, зокрема й мовознавчої. У сучасному мовознавстві, зокрема українському, простежується стрімкий розвиток ономастики.

Проаналізувавши ономастичні праці XX та XXI століття, можна зробити висновки, що найбільше праць присвячено власним іменам людей та власним назвам географічних об'єктів. Ономастичним одиницям присвячено антропонімічні та топонімічні праці українських вчених О. Карпенка, В. Лучика, Є. Отіна, Ю. Редька, М. Худаша, П. Чучки та багатьох інших.

Сучасна онімна лексикографія активно розвивається, втілюючись у словниках різного обсягу та призначення – від невеликих довідників до ґрунтовних видань. Поширеною є практика створення ономастиконів етимологічного, топографічного й картографічного характеру. Більшість антропонімічних словників укладено без дотримання норм української орфографії, адже їхнє головне завдання полягає у проведенні історико-наукових досліджень. Акцентуаційний аспект у таких словниках виконує не лише функцію нормативної фіксації вимови імен, а й допомагає виявити територіальні та діалектні особливості прізвищ.

У сучасних словниках власних особових імен важливим елементом словникової статті є фонетична транскрипція, зазначення року народження носіїв онімів, коментарі та ілюстративний матеріал, взятий із художньої літератури й фольклору, що відрізняє їх від видань XX століття. В антропонімічних словниках, де об'єктом опису виступають прізвища, додано кількісний показник, який фіксує число носіїв реєстрових онімів. Мікроструктура таких словників вирізняється способами лексикографування та особливостями структурного наповнення. Це, з одного боку, свідчить про поступ у розвитку антропонімічних словників, а з іншого – ускладнює створення універсального довідника, наприклад, загального словника українських прізвищ.

Особливістю новітніх досліджень порівняно зі словникарством XX ст. є те, що у сучасних працях спостерігається регіональний підхід до топонімії. Перевагою такого підходу є те, що одну територію дослідник вивчає краще і глибше, ніж декілька.

У XXI столітті вчені почали більше уваги приділяти вивченню та укладенню ономастичних праць. Так, збільшився й обсяг лексем у словниках, почали детально досліджувати різні регіони та історію походження імен і прізвищ.

У ході нашого дослідження ми опрацювали наукову літературу з літературно-художньої антропоніміки, проаналізували засади функційно-стилістичної класифікації літературно-художніх антропонімів. Хоча ономастика відносно нова наука, мовознавці зробили значні дослідження в цій галузі. Зокрема об'єктом вивчення є й антропонімія художнього тексту, адже власні імена допомагають не лише створити художній простір певного твору, а й відтворити національні, історичні, соціальні тощо особливості зображуваної дійсності. Саме антропоніми є найбільш численною групою онімів у художньому тексті. Вони мають різні структурно-семантичні та функційно-стилістичні особливості. Вибір власних імен твору зумовлюється різними факторами, зокрема і жанром, напрямом, історичною дійсністю зображуваного. За власним іменем часто автор презентує і особливості зовнішності, рис характеру, вдачі, віку, соціального статусу, національної приналежності тощо персонажа твору.

Антропоніми несуть і функційно-стилістичне навантаження. Головна функція онімів – номінативна. Хоча художні антропоніми відрізняються від реальних саме наявністю характеристичної функції. Також власні імена в художньому тексті майже завжди наділені символічністю. Автори художніх творів ретельно підбирають імена персонажам, враховують асоціації онімів, які дуже часто збігаються з рисами героїв. Літературно-художні антропоніми в несуть у собі змістовне навантаження, оцінюють та характеризують персонажа-денотата. Такі літературно-художні антропоніми виконують роль

важливого мовностилістичного засобу, що допомагає окреслити та оцінити персонажів за соціальними, національними (регіональними) ознаками, а також за рисами характеру, поведінкою чи вчинками.

Літературно-художні антропоніми є вагомим інструментом у формуванні загальноукраїнського національного колориту. Імена як реальних, так і вигаданих персонажів мають виразну семантику та виконують важливі стилістичні функції. Художні найменування людей містять особливе функційне навантаження. Тож поглиблений аналіз онімів доречно здійснювати в процесі пообразного, подієвого, хронотопного, жанрового, структурно-стильового та композиційного аналізів. Дослідження власних імен персонажів поглиблює наукове розуміння ролі літературно-художніх антропонімів у розвитку сюжету та формуванні образів. Отримані результати слугуватимуть додатковим матеріалом для вивчення антропонімікону української літературної мови, стануть основою для подальших теоретичних узагальнень у сфері літературно-художньої антропонімії та допоможуть чіткіше окреслити своєрідність творчості закарпатських письменників.

Сучасна літературна ономастика вже має вагомі досягнення як у теоретичному, так і в прикладному вимірі. Водночас літературно-художня антропонімія української літератури, особливо прозових творів, досі залишається недостатньо дослідженою. Ономатворчість багатьох авторів посттоталітарного періоду або зовсім не привернула уваги науковців, або розглядається лише епізодично й фрагментарно, без комплексного аналізу. Саме тому проблема вивчення власних назв у художніх текстах займає важливе місце в ономастиці. Нині активно ведуться пошуки нових підходів до дослідження антропонімів, поглиблюється аналіз складових української антропонімічної системи в різні історичні етапи її розвитку. З'являються ґрунтовні узагальнюючі праці, присвячені теорії літературної ономастики. Відомо, що імена персонажів, наділені багатим стилістичним потенціалом і значними виражальними можливостями, є ключовими елементами художнього твору. Тому дослідження

власних імен героїв потребує особливої уваги, а їх детальний аналіз відкриває перспективи для подальших узагальнень у сфері лінгвостилістики.

У ході дослідження вдалося реалізувати поставлену мету – здійснено аналіз ономастикону творів Івана Чендея та Мирослава Дочинця як важливого елементу їхньої мовної своєрідності та стилістичної майстерності. Основні результати роботи можна підсумувати такими положеннями:

- номастика як мовознавча дисципліна охоплює вивчення власних назв у різних аспектах – семантичному, структурному, функціональному, стилістичному. Її розвиток у XX–XXI ст. засвідчує зростання інтересу до ономастичної лексикографії, зокрема в контексті художнього мовлення;
- літературно-художні антропоніми виконують не лише номінативну функцію, а й активно беруть участь у формуванні художнього простору, створенні образної системи, передачі авторської концепції світобачення;
- у прозі Івана Чендея антропоніми відзначаються глибокою етнокультурною маркованістю, відображають соціальні реалії, ментальні риси персонажів, а також слугують засобом відтворення автентичного мовного середовища Закарпаття;
- Мирослав Дочинець використовує антропоніми як інструмент філософського осмислення буття, символічного наповнення тексту, створення узагальнених образів, що виходять за межі конкретного регіону;
- порівняльний аналіз ономастичних систем обох авторів засвідчив як спільні риси (етнокультурна основа, експресивність, символізм), так і відмінності, зумовлені жанровою специфікою, авторським стилем і світоглядними орієнтирами.

Отже, застосування комплексного методологічного підходу дозволило виявити структурні типи, семантичні особливості та функціонально-стилістичні ролі антропонімів у художньому тексті, що розширює горизонти ономастичних студій у філологічній науці. Таким чином, ономастикон у творчості закарпатських письменників постає як багатогранна система, що поєднує мовні,

культурні, психологічні та художні смисли, і заслуговує на подальше поглиблене вивчення в межах сучасної лінгвістики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркушин Г.Л. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель. Т. 1. Луцьк, 2006. 408 с.
2. Аркушин Г.Л. Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель. Т. 2. Луцьк, 2007. 536 с.
3. Аркушин Г. Словотвір зоонімів північно-західної України Типологія та функції мовних одиниць. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2016. №2(6). С. 5–16.
4. Белей Л.О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX–XX ст. Ужгород, 1995. 120 с.
5. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVIII–XX ст.: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 1996. 393 с.
6. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.
7. Белей Л.О. Як «промовляють» імена літературних персонажів: про мовні засоби української літературно-художньої антропонімії. *Мовознавство*. 2002. № 1. С. 23–27.
8. Белей Л.О. Основні тенденції розвитку новітньої української літературно-художньої антропонімії. *Сучасні проблеми мовознавства і літературознавства*. Вип. 8. Ужгород, 2005. С. 189–194.
9. Белей Л.О. Ім'я для дитини в українській родині: словник-довідник. Ужгород, 2010. 118 с.
10. Белей Л.О. Українські імена колись і тепер. Київ, 2010. 128 с.
11. Боева Е.В. Реальна топонімія як засіб образності в художньому дискурсі В. Винниченка. *Філологічні науки*. Суми, 2009. С. 8–14.
12. Боева Е.В. Оними світового культурного кола у поетичних творах М. Зерова. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24. С. 108–116.

13. Вегеш А.І. Літературно-художні антропоніми у творах Івана Чендея. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (14–16 травня 2007 р., м. Ужгород)*. Ужгород, 2007. Вип. 11. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. С. 204–208.
14. Вегеш А.І. Традиції та новаторство української літературно-художньої антропонімії посттоталітарної доби: монографія. Ужгород, 2012. 271 с.
15. Вегеш А.І. Промовистість назв романів Мирослава Дочинця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 2(32). Ужгород, 2014. С. 8–12.
16. Вегеш А.І. Інформаційний заряд літературно-художніх антропонімів роману «Вічник» Мирослава Дочинця. *Записки з ономастики. Збірник наукових праць*. Вип. 18. Одеса, 2015. С. 74–83.
17. Вегеш А.І. Символічні назви героїв у романі «Криничар» Мирослава Дочинця. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць*. Вип. 20. Ужгород, 2015. С. 23–28.
18. Вегеш А.І. Особливості найменувань літературних героїв у романі Мирослава Дочинця «Горянин». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Вип. 1(35). Ужгород, 2016. С. 52–56.
19. Вегеш А.І. Специфіка літературно-художніх антропонімів роману «Світован» Мирослава Дочинця. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. Збірник наукових праць*. Вип. 21. Ареалогія й ономастика / Відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород, 2016. С. 219–222.
20. Вегеш А.І. Літературно-художні антропоніми як засоби творення образів у романі «Мафтей» Мирослава Дочинця. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Збірник наукових праць*. Вип. 71. Ч. II. Львів, 2019. С. 292–300.
21. Вегеш А.І. Проблеми української літературно-художньої антропоніміки. Методичний посібник для студентів 5-6 курсів філлогічного факультету. Ужгород, 2021. 67 с.

22. Вегеш А.І. Роль літературно-художніх антропонімів у романі Мирослава Дочинця «Діти папороті». *Записки з українського мовознавства. Випуск 28. збірник наукових праць. Opera in linguistica Ukrainiana. Fascicullum 28.* Одеса, 2021. С. 120-130.
23. Вегеш А.І. Українська літературно-художня ономастика. *Збірник статей.* Ужгород, 2023. 510 с.
24. Вербич С.О. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. *Вісник НАН.* 2008. № 5. С. 54.
25. Вербич С.О. Українська ономастика: перспективи розвитку. *Вісник НАН.* 2010. № 3. С. 73–80.
26. Волосевич З.І. Матеріали до словника зоонімів. *Записки з українського мовознавства.* Одеса, 1999. № 2. С. 49–56.
27. Габорах М.М. Гідронімія Івано-Франківщини: словник-довідник. Снятин, 2003. 283 с.
28. Габорах М.М. Назви гір Івано-Франківщини. словник-довідник. Івано-Франківськ, 2005. 352 с.
29. Габорах М.М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій: Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ, 2013. 932 с.
30. Горбач О.С. Ономастикон українських сатирично-гумористичних текстів кінця ХХ – початку ХХІ століття: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2017. 243 с.
31. Горенко О.П. Антропонімічний вимір американського романтизму: монографія. Київ, 2008. 312 с.
32. Горпинич В.О. Прізвища степової України. Словник. Дніпропетровськ, 2000, 408 с.
33. Гоца Е.Д. Мовні засоби експресивності в романі І. Чендея «Птахи полишають гнізда». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації.* Ужгород, 2012. Вип. 28. С. 180–182.
34. Греков В.О. Роль ономастики у навчанні та вдосконаленні навиків перекладу. *Молодий вчений.* Чорноморськ, 2018. № 9(61). С. 94–100.

35. Гриценко Т.Б. Власні назви як засіб стилетворення в українській історичній прозі другої половини ХХ ст. (на матеріалі романів про Б. Хмельницького): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 1998. 16 с.
36. Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.). Київ, 1969. 559 с.
37. Дочинець М.І. Криничар: роман. Мукачево, 2010. 352 с.
38. Дочинець М.І. Шугай, або Свобода по-угорськи: роман. Мукачево, 2013. 256 с.
39. Дочинець М.І. Мафтей: роман. Мукачево, 2017. 432 с.
40. Дочинець М.І. Вічник. Сповідь старого самашедшого. Мукачево, 2011. 432 с.
41. Дочинець М.І. Діти папороті: роман. Ужгород, 2020. 328 с.
42. Дочинець М.І. Світло семи днів. Маленькі історії для душі. Мукачево, 2022. 208 с.
43. Желєзняк І.М. та ін. Словник гідронімів України. Київ, 1979. 781 с.
44. Желєзняк І.М. та ін. Етимологічний словник літописних географічних назв Підвденної Русі. Київ, 1985. 252 с.
45. Желєзняк І.М. Словник мікрогідронімів України: Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина / за ред. О.П. Карпенко. Київ, 2004. 448 с.
46. Жулинський М.Г. Іван Чендей: художнє формування національного образу світу. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (14–16 травня 2007 р., м. Ужгород)*. Ужгород, 2007. Вип. 11. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. С. 11–13.
47. Зубко А.М. Українська ономастика: здобутки та проблеми. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2007. № 15. С. 262–281.
48. Карпенко О.П. Гідронімікон Центрального Полісся. Київ, 2003. 317 с.

49. Карпенко О.П. Назви зоряного неба. *Програми поглибленого вивчення словесності у середній загальноосвітній школі*. Київ, 1995. С. 39–42.
50. Карпенко О.Ю. Прагматична спрямованість власних назв у художньому тексті: методичні вказівки до спецкурсу. Одеса, 1988. С. 9–10.
51. Карпенко Ю.О., Мельник М.Р. Літературна ономастика Ліни Костенко: монографія. Одеса, 2004. 216 с.
52. Карпенко Ю.О. Власні назви в художній літературі. Літературна ономастика: зб. статей. Одеса, 2008. С. 9–14.
53. Корнієнко І.А. З історії розвитку літературної ономастики. *Слов'янський збірник*. 2014. Вип. 18. С. 60–68.
54. Котович В.В. Ойконімія України як лінгвокультурний феномен: монографія. Дрогобич, 2020. 448 с.
55. Кричун Л.П. Функції антропонімів у сучасному українському сатиричному романі: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Кіровоград, 1998. 238 с.
56. Крупельова Т.І. Ойконімія творів письменників-постмодерністів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Мовознавство*. Тернопіль, 2017. Вип. 1(27). С. 190–193.
57. Лукаш Г.П. Актуальні питання української конотоніміки: монографія. Донецьк, 2011. 438 с.
58. Лукаш Г.П. Ономастикон прозових творів В. Винниченка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 1997. 18 с.
59. Лучик В.В. Актуальні напрями української ономастики. *Записки з ономастики*. № 14. Одеса, 2011. 126 с.
60. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. Київ, 2014. 544 с.
61. Масенко Л.Т. Українські імена і прізвища. Київ, 1990. 47 с.
62. Масенко Г.І. Онімкон у структурі ідіостилю (на матеріалі поезії Євгена Маланюка): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Одеса, 2009. 19 с.

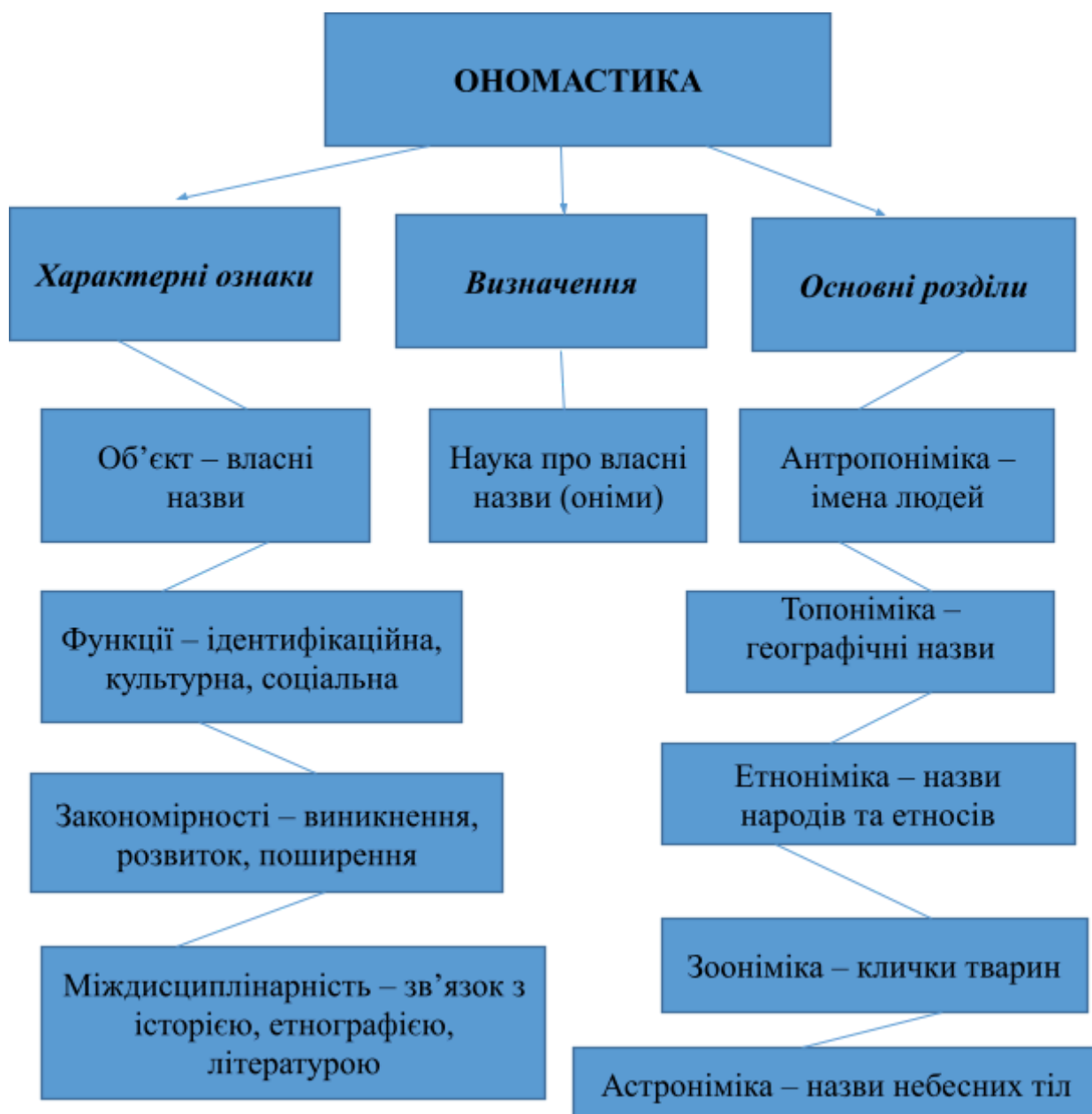
63. Павличко Д. «І ти гуцул, і я гуцул, одна у нас мова»: зустрічі з Іваном Чендеєм. *Іван Чендей у колі сучасників*: зб. спогадів, статей, есе, худож. творів, бібліогр. джерел / уклад.: О.Д. Гаврош, С.С. Кіраль, М.І. Трещак та ін. Ужгород, 2017. С. 237–246.
64. Папіш В.А. Стилiстичні ефекти трансформованих фразеологізмів у художніх творах Івана Чендея. *Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Річник IV. Ужгород, 2000. С. 222–224.
65. Процик А.І. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови. Зошит 4. Астрономічні назви. Львів, 2006. 140 с.
66. Редько Ю.К. Довідник української прізвищ / за ред. І. Варченко. Київ, 1968. 257 с.
67. Рошко С. Порівняння у романі І. Чендея «Птахи полишають гнізда». *Carpatika-Karpatika: Проблеми історії, політології, етнології та літературознавства*, 2003. Вип. 22. С. 287–296.
68. Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. Українська мова: Енциклопедія. Київ, 2000. 752 с.
69. Селіверстова Л.І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Харків, 2003. С. 192.
70. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: словник-довідник / за ред. В.М. Русанівського. Київ, 2005. 334 с.
71. Словник української ономастичної термінології / уклад. Д.Г. Бучко, Н.В. Ткачова. Харків, 2012. 256 с.
72. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наук. думка, 1970–1980.
73. Статєєва В.І. Іван Чендей як мовна особистість: чинники становлення. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції (14–16 травня 2007 р., м. Ужгород)*. Ужгород, 2007. Вип. 11. Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті. С. 239–253.

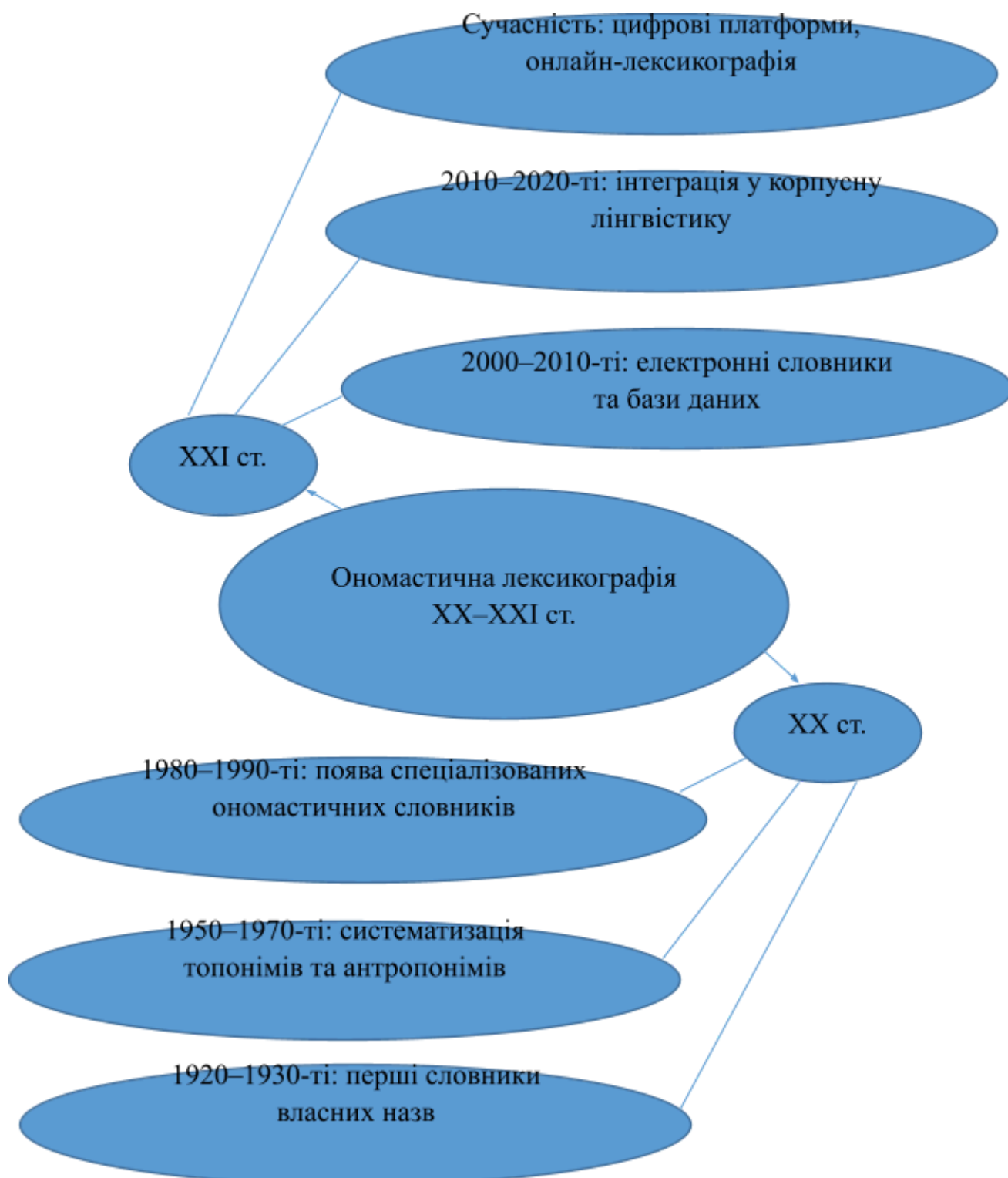
74. Сухомлин І.Д. Прізвища та їх функції в поезіях Т. Шевченка. *Питання стилістики української мови*. Чернівці, 1963. С. 68–70.
75. Торчинський М.М. Функції власних назв у художньому мовленні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова: Збірник наукових праць* / відп. ред. А.П. Грищенко. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2006. Вип. 2. С. 295–301.
76. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький, 2008. 548 с.
77. Трійняк І.І. Словник українських імен. Київ, 2005. 508 с.
78. Усова О.О. Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2006. 195 с.
79. Франко І.Я. Причинки до української ономастики. *Науковий збірник, присвячений ювілею проф. М.С. Грушевського*. Львів, 1906. С. 185–218.
80. Хистун І.В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Київ, 2006. 27 с.
81. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. Київ, 1977. 235 с.
82. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: монограф. Запоріжжя: ЗДУ, 2002. с. 351.
83. Чендей І. Житіє Антона Кукурічки: повість. Ужгород, 1972. 180 с.
84. Чендей І. Жорно: оповідання. Ужгород, 1977. 140 с.
85. Чендей І. Нахмурений вечір: оповідання. Ужгород, 1981. 128 с.
86. Чендей І. Сосна і баба: оповідання. Ужгород, 1982. 120 с.
87. Чендей І. Іванові журавлі: оповідання. Ужгород, 1983. 112 с.
88. Чендей І. Преображенна Маріка: оповідання. Ужгород, 1985. 128 с.
89. Чендей І. Опікунські турботи: оповідання. Ужгород, 1986. 96 с.
90. Чендей І. Птахи полишають гнізда: роман. Ужгород, 1987. 320 с.
91. Чендей І. Весільний кулон: оповідання. Ужгород, 1987. 144 с.
92. Чендей І. Калина під снігом: повісті, оповідання. Київ, 1988. 399 с.
93. Чендей І. Іван: повість. Ужгород, 1988. 152 с.

94. Чендей І. Червона цятка на снігу: оповідання. Ужгород, 1988. 120 с.
95. Чендей І. Пілюлі з-за кордону: оповідання. Ужгород, 1988. с. 160.
96. Чендей І. Гаврилова «Золота осінь»: оповідання. Ужгород, 1989. 132 с.
97. Чижмар О.М. Загальнонаціональне та регіональне в закарпатоукраїнській літературно-художній антропонімії IXI–XX століть: монографія. Мукачево, 2018. 180 с.
98. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник / за ред. В.В. Німчука. Львів, 2005. 701 с.
99. Чучка П.П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011. 428 с.
100. Шотова-Ніколенко Г.В. Топоніми як засіб створення і зміни часопростору в художньому творі. Наукові записки ТНПУ. Мовознавство. 2017. № 1(27). С. 331–334.
101. Щока Л.М. Діалектика національного та регіонального в вогні сфери семантики літературно-художніх антропонімів І. Чендея. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2003. Вип 7. С. 40–43.
102. Щока Л.М. Структура онімного простору оповідань Івана Чендея. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2005. Вип 12. С. 79–81.
103. Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. Київ, 1998. 428 с.
104. Янчура Д. Ономастичні школи в Україні. *Ukrainika Posnanienia*. Posnan. 2018. Vol. VI. P. 45–52.
105. Яцій В.О. Ойконімія Івано-Франківської області: історико-етимологічний словник / за ред. О.Л. Гречанюк. Київ, 2015. 389 с.

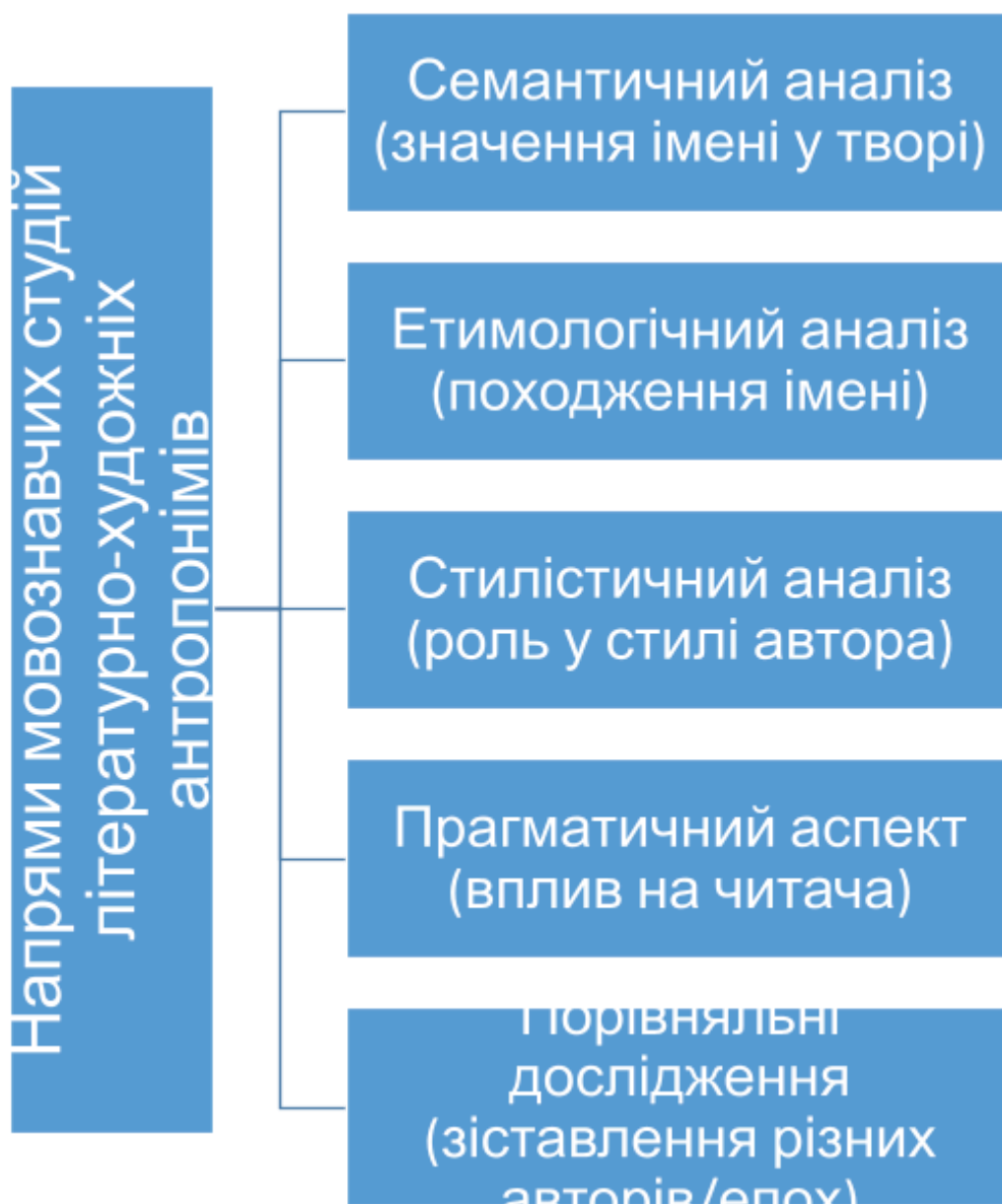
ДОДАТКИ

Додаток А

Структурні та функціонально-стилістичні типи літературно-художніх антропонімів у творах Івана Чендея

Прості імена

- Традиційні українські та закарпатські імена: *Михайло, Іван, Марія*.
- Виконують базову ідентифікаційну функцію.

Складні антропоніми

- Ім'я + прізвище (*Іван Ковач, Марія Балог*).
- Відображають соціальну приналежність, родову пам'ять.

Прізвиська та апелятивні імена

- *Довбня, Кривоніс, Бурчало*.
- Підкреслюють характер, зовнішність чи особливості героя.

Гіпокористичні форми (пестливі, зменшені)

- *Михась, Марійка, Іванко*.
- Використовуються для створення інтимності, теплоти, родинного колориту.

Символічні та метафоричні імена

- Імена з прихованим значенням, що відсилають до традицій, міфології чи історії.

